

Sammanfattning	3
Internationella ekonomiska utsikter	6
USA	6
Råvaruexportberoende länder	6
Kina och Indien	7
Europa	7
Norden	8
Världshandeln – trög tillväxt och ökad misstro	10
Kina, världens nästa största ekonomi – utmaningar och målkonflikter	13
Tema: EMU ur ett makroekonomiskt perspektiv	15
Sverige: Fortsatt stark konjunktur och fallande arbetslöshet	19
Bilaga diagram och tabeller	29
Tema: Matchning – nyckeln till lägre arbetslöshet och bättre kompetensförsörjning	35
Utmaningar för välfärden	39
Ekonomisk politik	41
Finanspolitiken 2017 och 2018	42
Finanspolitik på längre sikt	42
Kompetenslyft vägen till lägre arbetslöshet	45
Penningpolitik	47
Stabiliseringspolitik vid nästa lågkonjunktur	48
Det amerikanska presidentvalet	49

Sammanfattning

Valet av Donald Trump fick endast små effekter på de internationella börserna under dagarna efter valet. Men de ekonomiska effekterna kan bli större på sikt. Några av de potentiella negativa effekterna för den globala ekonomiska utvecklingen är; protektionism som leder till handelskrig, ökad risk för rysk aggression samt en minskad investeringsvilja på grund av tilltagande osäkerhet.

LO-ekonomerna väljer att för den internationella prognosen i huvudsak utgå från IMF bedömning i oktober. Den globala tillväxten väntas i år uppgå till cirka tre procent. Utvecklingen är därmed fortsatt svagare än före finanskrisen. Flera underliggande faktorer, så som demografi och lägre produktivitetstillväxt bidrar sannolikt till denna svagare utveckling. Flera ledande bedömare, inklusive IMF och OECD, förespråkar en mer aktiv finanspolitik i de industrialiserade länder som har statsfinansiellt utrymme.

Den svaga utvecklingen av världshandeln bidrar också. Utvecklingen är troligen delvis konjunkturuell. Men dämpningen verkar också vara ett resultat av mer strukturella förändringar. En sådan förändring är nya tillverkningsmönster som bland annat innebär att produktion förläggs i anslutning till slutkonsumtion. Protektionistisk retorik har också fått stort utrymme i den politiska debatten i många länder. Detta gäller särskilt i USA där Donald Trump gick till val på löften om att riva upp handelsavtal.

Europa är fortsatt ett globalt ekonomiskt sorgebarn. Euroområdet har i närmare ett årtionde befunnit sig i skuggan av finanskrisen. Även om den akuta krisfasen sedan flera år är över så går den ekonomiska återhämtningen mycket trögt. Tillväxten i euroområdet fortsätter att tyngas av sedan länge välkända problem som i delar härrör från att området saknar gemensam och utjämnande finanspolitik. Eurorådets BNP växte med två procent år 2015. I år och nästa år väntas tillväxten dämpas något.

Trots en ganska svag omvärld och medioker utveckling i Europa så har svensk ekonomi utvecklats väl under en tid. De långsiktiga inflationsförväntningarna är på väg upp mot två procent. BNP ökade med drygt fyra procent i fjol. En period av mer expansiv penning- och finanspolitik har varit av godo för svensk ekonomi och arbetsmarknad. Arbetslösheten är på väg ner. Inom vissa sektorer på arbetsmarknaden kommer starka indikationer på kompetensbrist.

Under det första halvåret i år dämpades BNP-tillväxten. Därtill stannade sysselsättningsökningen och nedgången i arbetslöshet av under sommarmånaderna. Men ledande indikatorer tyder på att utvecklingen i näringslivet åter tar fart under det fjärde kvartalet. Det gäller inte minst varuexport och industriproduktion. Samtidigt är utgifterna för offentlig konsumtion fortsatt höga. Därför väntas sysselsättningen, mot bakgrund av AKU-statistiken för september och optimistiska anställningsplaner, vända upp efter sommarens stiltje

LO-ekonomerna bedömer att konjunkturen blir fortsatt stark åren framöver. Tillväxten bedöms i första hand begränsas av att det höga resursutnyttjandet innebär stigande bristtal och tilltagande matchningsproblem på arbetsmarknaden. Även om det också finns nedåtrisker för efterfrågan, inte minst för exporten, så gör LO-ekonomerna bedömningen att det är utbudsrestriktioner i form av brist på "rätt" arbetskraft snarare än svag efterfrågan som sätter gränser för tillväxten de närmaste åren. Den största osäkerheten i prognosen och samtidigt den största utmaningen ligger i hur senare års stora flyktinginvandring påverkar befolkningen, arbetskraften och sysselsättningen.

Enligt Arbetsförmedlingen medför den starka efterfrågan på arbetskraft en snabbt sinande tillgång på utbildad arbetskraft inom allt fler yrken. Inom näringslivet stiger bristtalen successivt, vilket inte minst gäller

byggbranschen, där bristen snart väntas leda till att hälften av arbetsgivarna får svårt att rekrytera. Situationen är särskilt allvarlig inom husbyggnadsverksamheten. Även inom industrin och den privata tjänstesektorn stiger bristtalen, men något långsammare och från en lägre nivå. Inom den offentliga sektorn är rekryteringsläget mycket ansträngt: sex av tio arbetsgivare uppger att de har svårt att hitta personal, vilket är den högsta nivå som Arbetsförmedlingen har uppmätt.

En viktig förklaring till att tillgången på utbildad arbetskraft minskar är att tillflödet av nyutexaminerade från utbildningsväsendet är för litet för att tillgodose behoven på arbetsmarknaden. Det gäller inte minst från gymnasieskolans yrkesprogram, där antalet elever nu är ungefär 20 000 personer färre än under mitten av 2000-talet. Dessutom är det nästan 30 procent av eleverna på yrkesprogrammen som inte lyckas ta gymnasieexamen inom fyra år efter skolstarten. Denna utveckling är oroande eftersom det finns en stor efterfrågan inom kvalificerade LO-yrken och i många fall är det svårt att hitta personal med gymnasial yrkesutbildning.

Tabell 1.1 Yrken och yrkesgrupper med gymnasieutbildning, med stor brist på arbetskraft på 5 och 10 års sikt

Gymnasieutbildning

Bil- och lastbilmekaniker

Bussförare

Lokförare

CNC-operatörer

Maskinoperatörer

Flertalet byggyrken

Kockar

Undersköterskor

Verkstadsmechaniker

Samtidigt som bristtalen stiger så växer antalet nyanlända som söker etablering på arbetsmarknaden. Det fundamentala problemet på svensk arbetsmarknad avvecklar sig allt tydligare. En stor grupp människor, särskilt

utlandsfödda, saknar de kunskaper och färdigheter som efterfrågas av arbetsgivarna. Betydande investeringar, särskilt i utbildningssystemet, är därför nödvändiga om arbetslösheten ska kunna pressas ner väsentligt under sex procent.

LO-ekonomerna har under senare år uppmärksammat dessa tendenser, vad de beror på och hur de kan motverkas, i ett flertal rapporter och artiklar. Vi har också behandlat dessa frågor relativt utförligt i Ekonomiska utsikter vid ett flertal tillfällen.

Vår bedömning är i korthet följande:

- Grundskolan måste reformeras så att den levererar högre kvalitet och större likvärdighet.
- De yrkesinriktade gymnasieprogrammen måste göras mer attraktiva och de måste svara bättre mot vad branscher och arbetsgivare faktiskt efterfrågar.
- Den yrkesinriktade vuxenutbildningen och arbetsmarknadsutbildningen är av mycket stor betydelse för att komma tillrätta med de växande matchningsproblemen
- Stor flyktinginvandring från länder med svaga utbildningssystem kräver stora investeringar i särskilt vuxenutbildningen.

Dessa insikter har gradvis fått effekt på samhällsdebatt och den ekonomiska politiken. Budgetpropositionen för nästa år innehåller relativt omfattande satsningar på regeringens s k Kunskapslyft, som framför allt innebär en utbyggnad av vuxenutbildningen.

De senaste årens höga flyktingmottagande kräver en noggrann analys av vilka åtgärder som är mest effektiva för att åstadkomma framgångsrik och varaktig etablering. Det går att dela in nyanlända som kommer att söka etablering på arbetsmarknaden de närmaste åren i tre relativt jämnstora grupper, med vitt skilda behov.

- De som saknar nioårig grundskola och saknar realistiska möjligheter till etablering på svensk arbetsmarknad. Denna grupp, där majoriteten är unga, behöver i första hand få tillgång till en sammanhållen grundskoleutbildning.
- De som har en god utbildningsnivå och goda möjligheter till etablering. Denna grupp har framför allt behov av validering och en matchningsinriktad arbetsmarknadspolitik.
- De som har nioårig grundskola eller en utländsk gymnasieutbildning men behöver kompletterande utbildningar. Denna grupp behöver breda vägar till utbildning. Arbetsmarknadens parter skulle här kunna ta en större roll för att erbjuda fler vägar till arbete än idag, exempelvis genom kombinationer av arbete och utbildning.

Utöver de växande kostnaderna för etablering och utbildning så är Sverige också inne i en period där de offentliga utgifterna väntas växa snabbt på grund av den demografiska utvecklingen. LO-ekonomerna menar att staten bör ta ett ansvar för de ökande utgifterna för vård, skola och omsorg och därmed att statsbidragen bör höjas ytterligare utöver det förslag som föreligger i Budgetpropositionen för 2017. Ett mindre stramt mål för det offentliga sparandet än 1/3 procent av BNP i överskott skulle ha bidragit till att underlätta den framtida finansieringen av välfärden. Faktorer som befolkningens utbildningsnivå och hälsa, samt investeringar i realkapital och bostäder är sådant som avgör ett lands framtida välstånd och tillväxtförutsättningar – finansiella mål bör även sättas utifrån att de ska bidra till att öka humankapitalet och det offentliga realkapitalet i landet.

Finans- och penningpolitiken framstår i dagsläget som väl avvägda. En fråga är dock vilket stabiliseringspolitiskt utrymme som finns

om Sverige drabbas av en lågkonjunktur under de närmaste åren. Det finns starka skäl att tro att vi står inför en lång period med låga globala räntor. Riksbanken kommer att ha svårt att åstadkomma mycket mer för att stabilisera ekonomin. Internationellt pågår en akademisk debatt om för- och nackdelar med ett inflationsmål på 2 procent, som har blivit standard i västvärlden. LO-ekonomerna anser att frågan om inflationsmålets nivå och utformning bör vara en fråga för den kommande översynen av Riksbankslagen och det penningpolitiska ramverket. Finanspolitikens möjligheter att bidra ytterligare vid djupa lågkonjunkturer är också en fråga som bör fortsätta att diskuteras.

Tabell 1:1

Nyckeltal				
Procentuell förändring om inget annat anges				
	2015	2016	2017	2018
BNP till marknadspris	4,1	3,2	2,4	2,4
BNP, kalenderkorrigerad	3,9	2,9	2,6	2,5
BNP i Euroområdet	2	1,7	1,5	1,6
BNP i USA	2,6	1,6	2,2	2,1
Sysselsättning	1,4	1,4	1,2	1,0
Arbetslöshet <1>	7,4	6,9	6,6	6,4
Sysselsättningsgrad, 20-64 <2>	80,5	81,0	81,3	81,3
Timlön <3>	3,2	2,6	2,9	3,0
Produktivitet i näringslivet <4>	3,1	1,6	1,8	1,9
KPI	0,0	1,0	1,4	2,1
KPIF	0,9	1,4	1,5	1,8
Real disponibel inkomst	2,6	2,6	1,9	2,2
Bytesbalans <5>	5,4	4,3	4,7	4,9
USD/SEK <6>	8,4	8,5	9,1	9,1
EUR/SEK <6>	9,4	9,5	9,8	9,8

<1> Procent av arbetskraften <2> Procent av befolkningen 20-64
 <3> Enligt konjunkturlönestatistiken <4> Kalenderkorrigerad
 <5> Procent av BNP <6> Helårsgenomsnitt, procent

Källa: SCB, Riksbanken samt egna beräkningar

Internationella ekonomiska utsikter

Valet av Donald Trump till amerikansk president har ökat osäkerheten inte bara om utvecklingen för amerikansk ekonomi utan också för den globala ekonomin. Initialt fick valet endast små effekter på de internationella börserna och marknaderna, Men effekterna kan bli större på sikt. Flera orosmoln skymtar. Ökad global protektionism är en uppenbar sådan risk.

LO-ekonomerna väljer att för de internationella utsikterna i huvudsak vila på IMF:s prognos. Den visar att global BNP växer fortsatt svagare än före finanskrisen.

En svag utveckling av produktiviteten (främst totalfaktorproduktivet), låga investeringar, svag världshandel och en allmän låginflationsmiljö skapar dåliga förutsättningar för påtagligt bättre tillväxt. Tvärtom riskerar dessa faktorer att vara självförstärkande, där exempelvis låga investeringar ytterligare dämpar framtida produktivitetsutveckling.

Det finns en växande samstämmighet om att flera underliggande faktorer, så som demografi, och dämpad teknisk utveckling leder till svagare tillväxt än vad som var fallet före finanskrisen. Flera ledande bedömare, inklusive IMF och OECD, förespråkar en mer aktiv finanspolitik i de industrialiserade länder som har statsfinansiellt utrymme.

USA

I januari 2017 tillträder Donald Trump som president i USA. Valet av republikanen Trump överraskade då opinionsmätningar hade indikerat en relativt stabil ledning för den demokratiska kandidaten Clinton.

Valet av Donald Trump har ökat osäkerheten om hur amerikansk ekonomi kommer utvecklas. Trumps löften om ökade satsningar på amerikansk infrastruktur kan vara gynnsam för amerikansk ekonomi. Företag som är verksamma inom energiproduktion kan också bli vinnare. Men risken är påtaglig att osäkerheten om Trumps politik och

regeringsförmåga bidrar till att dämpa investeringsviljan hos näringslivet i USA men också globalt.

USA avslutade år 2015 och inledde 2016 relativt svagt. Under det andra kvartalet hade USA en årlig tillväxttakt på endast drygt en procent. Den svaga tillväxten var främst ett resultat av minskade lagerinvesteringar och fortsatta låga investeringar. Bedömningen är att investeringarna kommer att utvecklas fortsatt svagt.

Hushållens konsumtion växer hyggligt och husmarknaden förbättras. Den amerikanska arbetsmarknaden är relativt god, delvis som en spegelbild av den svaga produktiviteten. Arbetslösheten är nu cirka fem procent samtidigt som arbetskraftsdeltagandet sedan förra året har ökat. Arbetslösheten bedöms understiga fem procent under år 2017.

Trots en relativt god arbetsmarknad så är trycket på löner och priser begränsat. Den amerikanska centralbanken genomförde en räntehöjning i slutet på 2015 och en ytterligare höjning före årsskiftet är trolig. Utvecklingen pekar mot ett begränsat behov av räntehöjningar under det kommande året. Osäkerheten om den amerikanska framtida finanspolitiken bidrar också till en ökad osäkerhet om amerikansk penningpolitik.

Råvaruexportberoende länder

Länder som är beroende av export av råvaror har under flera år haft ett mycket besvärligt läge på grund av prispress på metaller och olja. De låga råvarupriserna har bland annat drivits av omläggningen av Kinas ekonomi. Men nu verkar prisfallet ha bottnat och det finns en viss begränsad press upp på priser. Oljepriset var som lägst vid årsskiftet och har därefter stigit till omkring 50 dollar fatet.

Prisfallet på råvaror bidrog till en kraftigt negativ ekonomisk utveckling för flera länder som är stora råvaruexportörer, däribland

Ryssland och Brasilien. De något ökade priserna på råvaror ger draghjälp för råvaruexportörer. Både Brasilien och Ryssland bedöms 2017 ha en svagt positiv BNP-utveckling.

Även prisutvecklingen på råvaror och inte minst olja påverkas av det amerikanska presidentvalet. Detta kan få effekter på de råvaruproducerande ländernas framtida ekonomiska utveckling.

Det är sannolikt att Trumps politik bidrar till en ökad utvinning av fossila bränslen i Nordamerika. Detta skulle kunna öka utbudet på världsmarknaden. Men samtidigt innebär Trumps tillträde en ökad osäkerhet om USA framtida roll som samarbetspartner till länderna kring Persiska Viken. En sådan utveckling bidrar istället till att öka osäkerheten om framtida oljeproduktion.

Kina och Indien

En av de viktigaste händelserna i den globala ekonomin är att Kina *inte* har hårdlandat. Kina genomgår förnärvarande en statligt orkestrerad omställning från en export- och investeringsdominerad ekonomi till en mer medelklassorienterad ekonomi där konsumtion utgör en större andel. Kina bedöms fortsätta att växa med omkring sex procent under prognosperioden.

Indien blir allt mer av en global ekonomisk motor och har en högre BNP-tillväxt än Kina i år och under prognosperioden. Landet genomför nu ekonomiska reformer, såsom förbättringar av skattesystemet, som bedöms vara gynnsamt för konsumtion och investeringar i landet.

Kina är fortfarande en större mottagare av utländska investeringar än Indien. Men inflödet till Indien har mer än fyrdubblats mellan åren 2011 och 2015 medan inflödet sjunker till Kina. Flera faktorer talar för att Indien kan komma att bli ett globalt kraftcentrum. Landet har många faktorer som är gynnsamma inte minst den demografiska sammansättningen. Befolkningens medelålder är 22 år, att jämföra med Kinas som är 36år.

Tabell 2:1 BNP-utveckling i 10 viktiga ekonomier

	2015	2016	2017	2018
Euroområdet	2	1,7	1,5	1,6
Tyskland	1,5	1,7	1,4	1,4
Frankrike	1,3	1,3	1,3	1,6
Italien	0,8	0,8	0,9	1,1
Spanien	3,2	3,1	2,2	1,9
Finland	0,2	0,9	1,1	1,3
Storbritannien	2,2	1,8	1,1	1,7
Norge (fastland)	1,1	0,9	2,1	2,2
Danmark	1	1	1,4	1,7
Polen	3,7	3,1	3,4	3,3
Ryssland	-3,7	-0,8	1,1	1,2
USA	2,6	1,6	2,2	2,1
Indien	7,6	7,6	7,6	7,7
Japan	0,5	0,5	0,6	0,5
Kina	6,9	6,6	6,2	6

Källa:IMF

Europa

Euroområdets BNP växte med två procent år 2015. Tillväxten var relativt god i flera EU-länder utanför euroområdet, särskilt i större ekonomier så som Polen och Sverige. Tillväxten väntas i år och nästa år fortsätta att växa något starkare utanför än innanför euroområdet.

Den ekonomiska tillväxten i euroområdet fortsätter att tyngas av sedan länge välkända problem som i stora delar härrör från att området saknar gemensam och utjämnande finanspolitik. EMU-länderna är fortfarande bundna av stabilitets- och tillväxtpaktens krav på maximalt 3 procent i underskott, men den nuvarande EU-kommissionen agerar aktivt för att mildra paktens negativa effekter.

Tyskland fortsätter att ha bytesbalansöverskott på omkring åtta procent. Detta bidrar till att skapa spänningar inom euroområdet. Ett minskat tyskt bytesbalansöverskott genom ökad konsumtion och investeringar skulle vara gynnsamt för euroområdet. En sådan inriktning skulle öka resursutnyttjandet och därmed sannolikt höja inflationen och skapa bättre exportmöjligheter för övriga EMU-medlemmar. Tyskland väntas i år och nästa år växa i takt

med euroområdet samlade tillväxt. I de inhemska tyska prognoser som presenterats under september och oktober bedöms Tyskland att växa med 1,8 till 1,9 procent i år och 1,0 till 1,7 procent år 2017.¹

Frankrike växer något svagare än Tyskland och Italien växer i sin tur något svagare än Frankrike. Arbetslösheten väntas ligga på knappt 10 procent i Frankrike och väl över 10 procent i Italien. Italien genomför 4 december en folkomröstning om konstitutionella förändringar. Ett nej kan leda till att Premiärministern Matteo Renzi avgår. I Frankrike ska presidentval genomföras våren 2017.

Spanien är det enda större EMU-landet med god tillväxt. BNP väntas i år växa med cirka tre procent tillväxt. Men Spanien fortsätter att präglas av mycket stora problem på arbetsmarknaden där arbetslösheten, trots en nedgång, uppgår till närmare 20 procent. Landet präglas av politisk osäkerhet.

De nordiska länderna, med undantag för Sverige och Island, fortsätter att utvecklas ganska svagt. Men prognosen är att Finlands ekonomi i år och nästa år växer med omkring en procent efter att ha legat nära noll procent under 2015.

Oron för utvecklingen i Storbritannien har vuxit under den senaste tiden i takt med att det klargjorts att den brittiska regeringen prioriterar kontroll över migrationspolitiken framför att sluta ett avtal med EU som ger brittiska företag fortsatt fri tillgång till EU-marknaden.

Norden

Norge

Den norska ekonomin visar nu tydliga tecken på återhämtning, om än måttlig, efter omfattande nedskärningar i oljesektorn under senare år. Investeringarna i oljesektorn, som minskade med 15 procent i fjol och tog bort nästan en hel procentenhet av den årliga BNP-tillväxten,

fortsätter att minska i år men i långsammare takt. Nedgången har förvisso främst påverkat oljelerade sektorer och regioner, men även fastlands-BNP (exklusive olja, gas och sjöfart) har vuxit långsammare.

Den försvagade norska kronan, som föll med cirka 20 procent mot de viktigaste handelsländerna i samband med oljeprisfallet, är huvudförklaringen till varför oljekrisen inte har slagit lika hårt mot norsk ekonomi som befarat. Samtidigt har även den lägre löneökningstakten bidragit till stärkt konkurrenskraft. Inom tillverkningsindustrin, som drabbades hårt av nedgången i oljesektorn, ökar återigen produktionen.

Den privata konsumtionen har tappat fart men ökar ändå lite mer än förväntat. Hushållens köpkraft pressas av hög inflation på 3,5 procent (framför allt på grund av högre importpriser) och måttliga löneökningar. Däremot är hushållens sparande rekordhøgt, och huspriserna stiger, vilket ger utrymme till ökad konsumtion. Den stigande arbetslösheten har stabiliserats men sysselsättningsgraden fortsätter sin svagt nedåtgående trend (som inleddes före oljekrisen).

Därtill är finanspolitiken expansiv där stimulanser på motsvarande 1,1 procent av fastlands-BNP får genomslag under andra halvåret 2016. Samtidigt har regeringen aviserat ett något större uttag än normalt ur oljefonden till nästa års statsbudget, motsvarande omkring 225 miljarder norska kronor eller cirka 8 procent av fastlands-BNP. Det stärker hushållens disponibelinkomster och konsumtionen. Styrräntan ligger på 0,50 procent och Norges Bank har aviserat en sänkning till 0,25 procent under hösten, även om det ljusare ekonomiska läget möjligen minskar sannolikheten för detta.

¹ The Kiel Institute for the World Economy, Hamburg Institute of International Economics, Rheinisch-Westf. Institute for Economic Research, Institute for Economic

Research Halle, German Institute for Economic Research, Federal Government, Federation of German Industries och German Chambers of Industry and Commerce

Finland

Efter en lång lågkonjunktur kan det värsta vara över för finsk ekonomi. Det två första kvartalerna i år har visat tillväxt, vilket inte har skett sedan 2013, och en gradvis återhämtning tycks möjlig. Nedåtriskerna är dock många.

Det är den inhemska efterfrågan som kommer att bidra till tillväxten i år även om utvecklingen av hushållens köpkraft förblir begränsad. Det som gynnar den privata konsumtionen är att arbetsmarknaden förbättras och att nästa års skattesänkningar ökar konsumtionsutrymmet något. Det har bidragit till att konsumentförtroendet har vänt uppåt. Men samtidigt är löneökningarna fortsatt blygsamma, kring 1 procent, samtidigt som inflationen också väntas ligga kring 1 procent nästa år.

Löneökningarna fortsätter dessutom att pressas genom den så kallade konkurrenskraftspakten som ska sänka arbetskostnaderna per timme med cirka 3,5 procent nästa år. Det är därför osäkert om den privata konsumtionen kommer att fortsätta bidra till tillväxten under kommande år.

Industriproduktionen minskar inte lika mycket som tidigare och i vissa sektorer ökar produktionen redan något. Exporten har tappat marknadsandelar under lång tid och kommer att fortsätta vara svag i år. Men framöver väntas dock exporten att öka i takt med att konjunkturen i framför allt Ryssland, Tyskland och Sverige förbättras. Även investeringar och bostadsbyggande har kommit igång.

De offentliga finanserna är fortfarande hårt pressade och ger inget utrymme för ökade finanspolitiska stimulanser. Det offentliga underskottet minskar något, från 3,0 till drygt 2,5 procent av BNP, framöver, men den offentliga bruttoskulden beräknas att stiga till 67,2 procent nästa år.

Danmark

Återhämtningen i den danska ekonomin har hittills varit oväntat blygsam och i fjol ökade

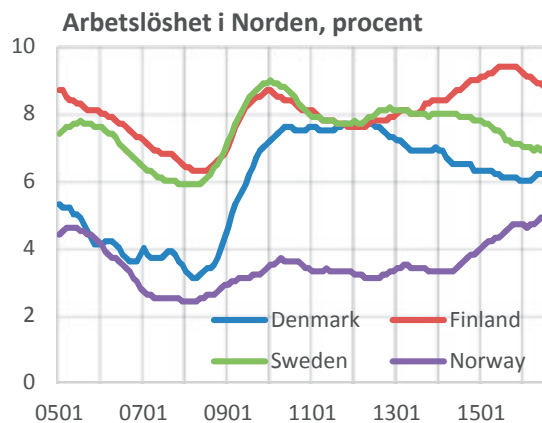
BNP med modesta 1 procent. Förklaringen har framför allt varit svaga investeringar. Men under årets två första kvartal har tillväxten ökat något snabbare än i fjol.

Den privata konsumtionen, som ökat med 2 procent per år under senare år, fortsätter att vara motorn i ekonomin. Sysselsättningen har under det senaste året ökat i allt snabbare takt, samtidigt som reallöneökningarna är goda till följd av högre löneökningar och låg inflation. Hus- och lägenhetspriserna fortsätter uppåt, vilket också gäller hushållens skulder.

Kapacitetsutnyttjandet har ökat till den högsta nivån sedan finanskrisen, något som tyder på att den låga investeringstillväxten tar fart framöver. Såväl exporten som importen stagnerade under fjolåret, men har visat tecken på tillväxt under innevarande år. Det är dock från omvärlden som den största nedåtriskan finns för dansk ekonomi.

Penningpolitiken förblir expansiv. Men eftersom den danska kronan är fixerad vid euron, vilket innebär att ytterligare räntesänkningar inte är aktuella så länge ECB inte sänker sin ränta, faller ansvaret för ökade stimulanser på finanspolitiken. Den danska regeringen har dock för avsikt att minska budgetunderskottet från fjolårets 2,1 procent av BNP.

Diagram 2:1

Källa: Eurostat

Världshandeln – trög tillväxt och ökad misstro

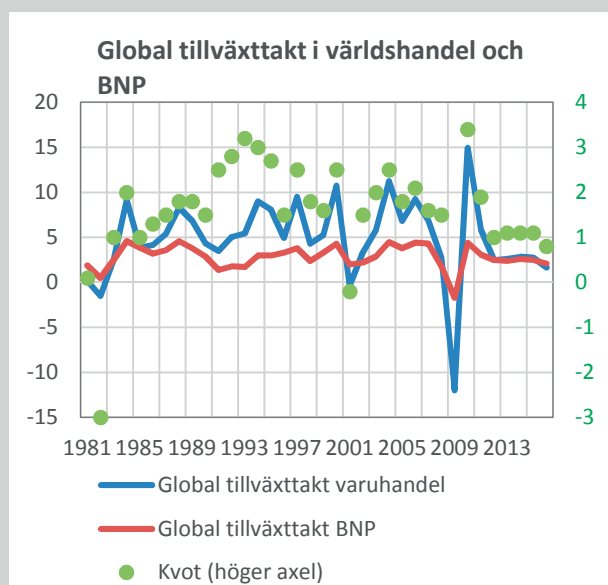
Lägre tillväxttakt

Under åren efter finanskrisen har tillväxten i världshandeln varit långsammare än under 1990-talet och början av 2000-talet.

Världshandeln växte åren 1990 till 2007 med sex procent per år, vilket var dubbelt så snabbt som den globala tillväxten. Under de senaste åren har världshandeln istället vuxit ungefär i takt med produktionen.

Världshandelsorganisationen WTOs senaste prognoser för 2016 är att världshandeln i år kommer att växa i något långsammare takt än den samlade ekonomiska tillväxten. Bakom den lägre tillväxttakten i den globala varuhandeln ligger bland svagare ekonomisk utveckling i Kina och Brasilien, och under det senaste året även i Nordamerika.

Diagram 2:2 Global tillväxttakt varuhandel (blått) och BNP (rött), samt kvoten mellan de två (grönt), 1981-2016

Källa: World Trade Organization, Trade statistics and outlook, september 2016

Världshandelns stagnation är troligen delvis konjunkturell och en konsekvens av en långsam återhämtning efter finanskrisen. Men dämpningen verkar också till viss del vara ett resultat av strukturella förändringar.

En sådan förändring är nya tillverkningsmönster. Bakom den tidigare höga tillväxttakten i världshandeln låg bland annat ökad fragmentisering av produktion i globala värdekedjor genom bland annat Kinas snabba industrialisering. Denna utveckling har bromsat in och nu pågår nya processer som bland annat innebär att produktion i högre grad förläggs i anslutning till slutkonsumtion.

Ökad protektionism och Trumps handelsagenda

Parallellt med en långsammare tillväxttakt i världshandeln har också en mer protektionistisk retorik fått stort utrymme i den politiska debatten i många länder. Det är oklart i vilken utsträckning mer protektionistisk handelspolitik haft direkt effekt på världshandeln så här långt – men när retoriken omsätts i praktik kan effekterna bli stora.

Handelseffekterna av Storbritanniens folkomröstning om Brexit kan bli kännbara, men kommer bero på vilka avtal som förhandlas fram mellan landet och EU, samt mellan Storbritannien och övriga länder som de idag har handelsavtal med genom sitt EU-medlemskap.

Även inom EU ifrågasätts fördelarna med ökad handelsliberalisering, vilket kan komma att påverka utvecklingen framöver. Detta tydliggjordes till exempel nyligen av svårigheterna att få igenom ett slutgiltigt godkännande av frihandelsavtalet CETA mellan Kanada och EU.

Men det mest uppenbara exemplet på risk för ökad protektionistisk handelspolitik framöver är Donald Trumps seger i det amerikanska presidentvalet. Trump har tagit tydlig ställning mot att USA ingår ytterligare framtida frihandelsavtal och det får anses osannolikt att

såväl det färdigförhandlade Trans Pacific Partnership (TPP) som det europeisk-amerikanska handelsavtalet Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) har en framtid med Trump som president.

Trump har under sin presidentkandidatur även gjort återkommande utspel gällande omförhandling av existerande handelsavtal och införande av diverse nya handelshinder. Han har aviserat att han tänker införa en tull på 35 procent gentemot Mexiko – detta oavsett om det skulle innebära slutet för hela det nordamerikanska handelsavtalet NAFTA. Trump har även sagt sig vilja införa en tull på 45 procent på kinesiska varor som en motåtgärd mot påstådd manipulation av den kinesiska yuanen vilket han menar har skapat artificiellt låga priser på kinesiska varor. Trumps politiska rådgivare har också nämnt potentiell omförhandling av andra redan ingångna handelsavtal, så som USAs handelsavtal med Sydkorea KORUS, som en möjlighet. Slutligen har Trump även indikerat att ett amerikanskt utträde ur Världshandelsorganisationen (WTO) inte är omöjligt.²

En del observatörer har ifrågasatt Trumps faktiska ambition att genomföra dessa åtgärder när han blir president. Men en promemoria, skriven av det team som ska koordinera Trumps övertagande av presidentposten, indikerar att förändringar av USAs handelspolicy kan påbörjas redan under Trumps första dag som president. Detta dokument beskriver en plan för de första 200 dagarna som bland annat inkluderar att omförhandla eller träda ur NAFTA, att stoppa TPP, och att få slut på ”orättvisa” importpriser och handelsagerande av andra länder.³

De ekonomiska effekterna av Trumps åtgärder är svåra att överblicka. Noland et al. har gjort

² För sammanställning se t ex Nolans et al. (2016) “Assessing Trade Agendas in the US Presidential Campaign”, *Peterson Institute for International Economics*.

³ Se Kopan, T (2016-11-16) “Trump transition memo: Trade reform begins Day 1”

ett försök att modellera effekterna på USAs ekonomi av införandet av de föreslagna tullarna mot Mexiko och Kina. Effekterna beror till stor del på hur länderna skulle svara. Till exempel om det skulle leda till ett regelrätt ”handelskrig” där Mexiko och Kina symmetriskt besvarar införandet av tullarna eller ett osymmetriskt ”handelskrig” med riktade motåtgärder mot vissa amerikanska varor och tjänster. Vid ett fullskaligt handelskrig med Mexiko och Kina beräknar författarna att sysselsättningen i privat sektor i USA skulle minska med nästan 4,8 miljoner jobb år 2019.⁴

Effekterna av ett sådant scenario skulle vara kännbara inte bara i USA. Mexikos och Kinas ekonomier skulle naturligtvis direkt påverkas av ökade handelshinder med en viktig handelspartner. Indirekt skulle andra länder, så som Sverige, troligen också påverkas kännbart. Svensk export skulle exempelvis kunna påverkas av ett sämre konjunkturläge i de direkt berörda länderna. Effekterna av en del andra av Trumps förslag, till exempel att USA skulle träda ur WTO skulle dock sannolikt bli mycket mer långtgående – och såklart både ekonomiska och politiska.

Globala förlorare

Det är inte orimligt att fråga sig vem som vinner och vem som förlorar på internationell handel. Även om länder som helhet generellt ofta vinner på handelsliberalisering så fördelas inte vinsterna jämnt i befolkningen. Tvärtom finns det i alla nationalekonomiska handelsteorier vinnare och förlorare.

Under de senaste månaderna har en figur kallad ”elefantkurvan” (se diagram nedan) rönt en hel del uppmärksamhet.⁵ Diagrammet visar förändringen av reala inkomster under de

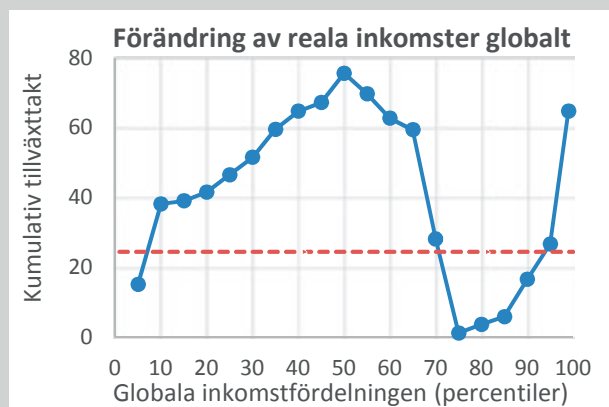
<http://edition.cnn.com/2016/11/15/politics/donald-trump-trade-memo-transition/>

⁴ Nolan et al (2016) “Assessing Trade Agendas in the US Presidential Campaign”, *Peterson Institute for International Economics*.

⁵ Diagrammet kommer från Lakner & Milanovic (2015) “Global Income Distribution: From the Fall of the Berlin

senaste decennierna i olika delar av den globala inkomstfördelningen. Kurvans siluett visar att de, i alla fall relativt sett, stora globala förlorarna under de senaste decennierna (förutom de fem procent med lägst inkomster globalt) är den del av den globala befolkningen som har inkomster mellan cirka den 75:e och 90:e percentilen i inkomstfördelningen. Inkomsterna har i delar av denna grupp, som inkluderar många låg- och medelinkomsttagare i rika länder, mer eller mindre stagnerat. Samtidigt har de reala inkomsterna ökat stort i både den globala medelklassen och i den absoluta toppen av den globala inkomstfördelningen.

Diagram 2:3 Förändring av reala inkomster i olika delar av den globala inkomstfördelningen, 1988-2008

Källa: Lakner & Milanovic, "Global Income Distribution: From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession" *The World Bank Economic Review*, 2015

Wall to the Great Recession" *The World Bank Economic Review*. Efter att diagrammet återpublicerades i våras i en ny bok av Branko Milanovic har det fått stor spridning.

Not: x-axeln visar olika inkomstgrupper i den globala inkomstfördelningen. Y-axeln visar den kumulativa förändringen av den genomsnittliga inkomsten i de olika grupperna över perioden (i 2005 PPP USD). Streckad horisontell linje visar den genomsnittliga globala förändringen (24,34%)

Det observerade mönstret i elefantkurvan, med inkomststagnation runt den 80:e percentilen i den globala inkomstfördelningen, behöver inte vara orsakat av just globalisering och internationell handel, vilket är en kritik som förts fram mot diagrammet.⁶

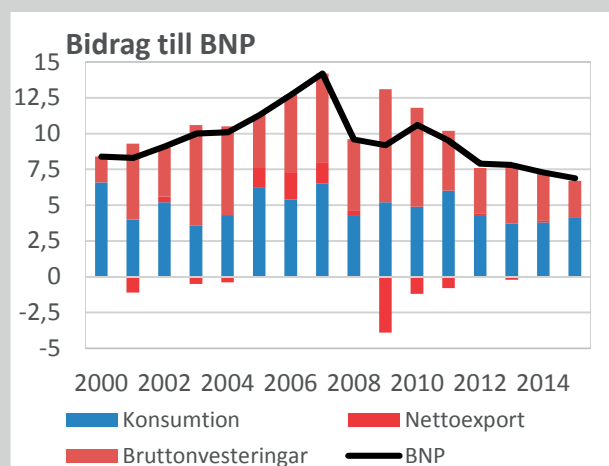
Klart är dock att under de senaste decennierna har inkomstskillnaderna ökat i nästan alla OECD-länder – klyftorna ökar i de rikaste länderna i världen. Forskare som har studerat vad som orsakat utvecklingen har tittat på effekter av såväl globalisering som teknologisk utveckling, institutionella förändringar och kapitalackumulation på fördelningen av inkomster. Troligen har en kombination av faktorer orsakat utvecklingen. Tydligt är likväl att, oavsett bakomliggande orsaker, så ifrågasätts globalisering – inklusive internationell handel – som vägen framåt av allt fler människor i rika länder.

⁶ Corlett (2016) "Examining an elephant: globalisation and the lower middle class of the rich world" *Resolution Foundation*.

Kina, världens nästa största ekonomi – utmaningar och målkonflikter

Den dominerande målsättningen för den ekonomiska politiken i Kina är att förverkliga en ny modell för ekonomisk tillväxt med prioritering av en ökad privat konsumtion och en växande servicesektor. Det innebär en orientering bort från tunga industri- och infrastrukturinvesteringar och export mot en mer nyttoorienterad investeringsstrategi. Sannolikt kommer inte exporten att bli sekundär i Kinas framtida tillväxt men nyorienteringen innebär att man riktar in sig på produkter högre upp i förädlingskedjan. Följaktligen kommer konkurrensen från Kina på världsmarknaden att kvarstå, men på nya områden. Den nya inriktningen innebär också att finansmarknaden ska reformeras samt att miljöarbetet - som varit mycket eftersatt i Kina - ska stärkas.

Diagram 2:4

Källa: *China statistic yearbook 2015*

Under president Xi Jinping har det skett en genomgående politisk repression med fokus på ideologi, lojalitet och disciplinregler. Den kinesiska ekonomin är till mycket stor del styrd av presidenten och hans närmaste krets - politbyrån⁷. Femårsplanerna spelar stor roll för den ekonomiska utvecklingen - dessa innehåller både tillväxtmål och strukturella reformer. Den plan som nu dominerar politiken springer ur det s.k. Tredje Plenumet som antogs 2013.⁸

Läget i den kinesiska ekonomin är för närvarande gott. Tillväxten har växlat ner från de tvåsiffriga nivåerna men ser ut att hamna på 6,6 procent 2016⁹, arbetslösheten är låg (enligt den officiella statistiken) och inflationen måttlig. Kina står inför ett stort demografiskt problem med anledning av enbarnspolitiken men har ännu så länge inte några problem med utbudet av arbetskraft. Löneläget har blivit högre under åren med hög tillväxt, vilket gjort det svårare att konkurrera med låglöneproduktion. De högre lönerna har dock inneburit en växande medelklass i Kina som i sin tur leder till ökad inhemsk efterfrågan.

Den stora förändringsprocessen i landet medför dock både politiska och sociala risker.

Exempelvis är det centralt att politikerna klarar att kommunicera det rimliga i en nedväxling av tillväxttakten, utan att det ska uppfattas som ett misslyckande. En hygglig BNP-tillväxt blir i det sammanhanget ett nödvändigt utfall om partiledningen ska bevara sin legitimitet, enligt

⁷ Politbyrån är Kinas kommunistiska partis verkställande organ. Den består av 25 personer vilka utses av Centralkommittén, som i sin tur har 205 ledamöter. Politbyrån är inte ständigt sammankallad för att verkställa beslut. I dess ställe agerar politbyråns Ständiga Utskott, vilken i dagsläget endast har sju ledamöter och är Kinas mest inflytelserika politiska organ.

⁸ Third Plenum (2013), *The decision on Major Issues Concerning Comprehensively Deepening Reforms in Brief*, <https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2013/11/19/explanation-concerning-the-ccp-central-committee-resolution-concerning-some-major-issues-in->

comprehensively-deepening-reform/ Totalt har detta Tredje Plenum godkänt 16 övergripande reformområden, vilka ska vara genomförda redan 2020. Till det ska läggas resultatet från det Fjärde Plenumet från 2014, som framför allt fokuserade på ett förbättrat legalt system och mer transparens och det Femte Plenumet som preciserade detaljerna i femårsplanen 2016-2020 (med den nya tvåbarnspolitiken, framtidsorienterade innovationer, högre privat konsumtionsandel, hygglig BNP-tillväxt och god livskvalitet som speciellt uttalade mål).

⁹ IMF (2016), *World Economic Outlook*, October 2016.

vissa bedömare ligger denna tillväxttakt i storleksordningen 6,5 procent.¹⁰ Kinas tillväxtmodell har varit infrastrukturinvesteringar som understötts av billiga krediter, när denna tappade styrfart vid finanskrisen lanserades 2008 års stimulanspaket som har bidragit till att hålla tillväxten uppe. Detta har dock sannolikt medfört överinvesteringar i vissa segment – som i sin tur har gett stor överkapacitet och en troligen mycket låg avkastning på vissa investeringar. Processen att omfördela resurser och att bidra till en balanserad strukturomvandling med nedläggning av olönsamma (statliga) verksamheter och dra in på överinvesteringar i infrastruktur på sina håll kan vara mycket sårbar, både ur ett socialt men även ur ett politiskt perspektiv.

Många delar i den nya ekonomiska politiken som har stakats ut av Kinas politiska elit kan motiveras av vetenskap och hur andra länder har drivit utvecklingen framåt. Flera av reformerna riskerar dock att stå i konflikt med varandra.¹¹ Det har exempelvis lanserats en stor antikorrupcionskampanj med fokus på transparens samtidigt som kommunikations- och tolkningsföreträdet fortfarande ligger hos politikerna. Några andra svåra målkonflikter är den stora omstrukturering som näringslivet genomgår och hur den ska kombineras med en bra regional balans och begränsade sociala kostnader, hur fokus på tillväxt ska kombineras med kraftfulla reformer på miljöområdet samt hur kapital- och valutamarknaden ska kunna avregleras samtidigt som risken för spekulationsmiljö måste hanteras.

Den politiska makten är oerhört central för Kinas reformframgångar och hur dessa målkonflikter hanteras. Nästa år ska fem medlemmar av politbyrån bytas ut, endast president Xi och premiärminister Li sitter kvar. Vilka dessa fem nya ledamöter blir och vilken syn de har på den ekonomiska politiken kommer

att få stor inverkan på Kinas ekonomiska utveckling.

Utan det stora bidrag som tillväxten i Kina ger skulle världsekonomin i dag ha en betydligt lägre tillväxt. Den kinesiska ekonomin utgör så mycket som 17,3 procent av världens BNP¹², en tillväxt på 6,6 procent bidrar därmed till globala BNP med 1,1 procent. Utan Kinas tillväxt skulle därmed globala BNP växa med 2 procent i stället för prognosticerade 3,1 procent 2016. Detta skulle dock inte räcka som nedrevidering, eftersom många stora länder som Australien, Nya Zeeland, Kanada, Ryssland och Brasilien tillsammans med Kinas övriga asiatiska handelspartners, är starkt beroende av sin export till Kina. Detsamma gäller för USA och Tyskland (och därmed Europa). En recession i Kina drar med sig dessa länder. Enligt en beräkning från IMF innebär de indirekta effekterna av ett BNP fall i Kina på en procentenhet att globala BNP minskar med 0,25 procent efter ett år. Nolltillväxt i Kina skulle då innebära ett tapp i global BNP på totalt 1,4 procent.

Ett moln på himlen är den nyvalde president Donald Trumps uttalanden om hur han kan tänka sig att agera gentemot Kina. Han har exempelvis tidigare anklagat Kina för att ha manipulerat sin växelkurs och menat att USA ska införa 45-procentiga tullar som konsekvens av detta. Återstår att se om detta fortfarande är ett spår för Trump. När president Obama tillträdde infördes en 35-procentig importtull på kinesiskt tillverkat däck. Kina svarade omedelbart med att införa importtullar på kyckling och bilprodukter. Ett regelrätt handelskrig mellan USA och Kina skulle sannolikt bli mycket kostsamt.

¹⁰ Fromlet, H (2016), *Kinas nya ekonomiska politik – hur kan den integreras i en modern landanalys?*, Ekonomisk Debatt nr 5 2016.

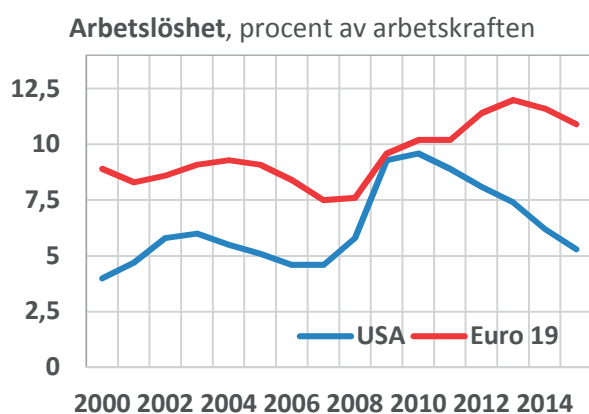
¹¹ Ibid.

¹² IMF (2016), *World Economic Outlook*, October 2016. Korrigerat för köpkraftsparitet.

Tema: EMU ur ett makroekonomiskt perspektiv ¹³

Euroområdet har i närmare ett årtionde befunnit sig i skuggan av finanskrisen. Även om den akuta krisfasen sedan flera år är över så går den ekonomiska återhämtningen mycket trögt. Områdets svaga ekonomiska utveckling blir uppenbar när man jämför euroområdet med USA. Åren efter finanskrisen hade USA och euroområdet en arbetslöshet på ungefär samma nivå. Idag är den dubbelt så hög i euroområdet.

Diagram 2:5

Källa: Macrobond/Eurostat

Den akuta krisen i euroområdet inleddes med Greklands kris 2010 och tog slut när ECBs chef Mario Draghi sommaren 2012 deklarerade att han och ECB var beredd att göra "whatever it takes" för att rädda EMU-projektet. Draghis dramatiska uttalande fick till följd att marknadsrätor pressades ner för krisländerna i euroområdet. Omläggningen av finanspolitiken i en mindre åtstramande inriktning under 2014 bidrog ytterligare till att euroområdet kunde lämna kristillståndet.

Det råder idag inget tvivel om att EU:s medborgare, särskilt inom eurozonen, har betalt ett högt pris för dålig hantering av den Europeiska skuldkrisen. Men de flesta bedömares uppfattning är att även om ECB hade

agerat tidigare och åtstramningspolitiken inte genomförts så skulle EMU-området ha drabbats av allvarliga problem.

Den ekonomiska krisen i EMU handlade i grunden om att enskilda stater och/eller befolkningar hade lånat för mycket i andra länder och i allt för liten omfattningen använt den ökade skuldsättningen till produktiva investeringar. I den meningen så var EMU-krisen en klassisk skuldkris. Men det som gör krisen unik är att den skedde inom en valutaunion som saknade tillräckliga verktyg och regler för att minimera de negativa konsekvenserna.

En valutaunion, men utan en politisk union

När EMU-projektet sjuösattes så var man klar över att det skulle ha långtgående effekter på möjligheterna att bedriva nationell ekonomisk politik. Man var väl medveten om att avskaffad valuta också stängde möjligheten för att genom devalvering eller depreciering möta försvagad konkurrenskraft, i form av för höga priser och löner. Istället kräver försvagad konkurrenskraft inom en valutaunion att länder genomför intern devalvering, dvs. lönesänkningar. Man var också väl medveten om att avskaffad egen valuta innebar att man gav upp möjligheten att rädda dåliga statsfinanser genom att trycka pengar.

Det naturliga hade varit att låta en politisk union växa fram hand i hand med valutaunionen. Men för detta fanns allt för litet politiskt stöd. För att möta tomrummet som uppstod när man gav upp sin egen valuta så infördes regler som skulle disciplinera medlemmarna och undvika *moral hazard*, det vill säga att ett land agerar ansvarslöst för att man tror att någon annan ändå räddar en om det behövs, och därmed hindra att kriser uppstod.

1. Stabilitets- och tillväxtpaktens krav på max tre procents underskott i de offentliga finanserna och max 60 procents, eller

¹³ Texten har hämtat delar av resonemangen från antologi "The Eurozone Crisis A Consensus View of the Causes and a Few Possible Remedies".

åtminstone sjunkande, offentlig skuldsättning.

2. Oberoende centralbank som var förbjuden att finansiera medlemsländernas underskott.
3. *No bailout*-regel som skulle hindra ECB, medlemsländerna och Bryssel att ta över ett lands offentliga skulder.

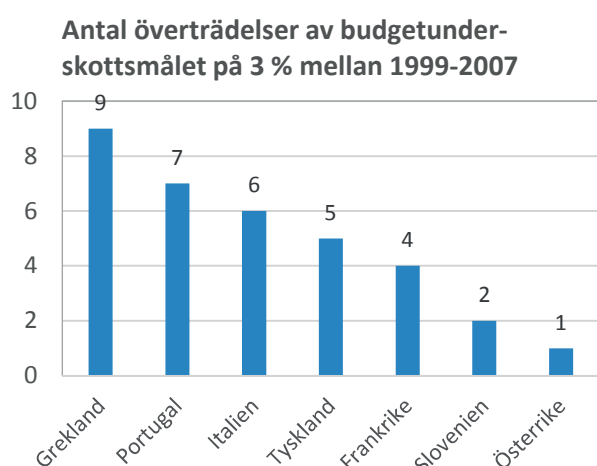
Fyra anledningar till att disciplineringen misslyckades

Idéen att genom regler disciplinera medlemsländerna och på det sättet undvika problem och kriser visade sig inte fungera. Fyra orsaker framstår som särskilt viktiga.

1. EMU-länder bröt mot reglerna

För det första så valde flera länder att återkommande bryta mot reglerna innan finanskrisen bröt ut. Tyskland bröt mot reglerna vid fem tillfällen före finanskrisen utan påföljd. Att stora länder fritt kunde bryta mot reglerna undergrävde disciplinen i EMU-området och innebar att de offentliga finanserna tilläts urholkas i flera länder.

Diagram 2:6 Vilka länder bröt mot reglerna?

Källa: Eurostat

2. Grekland - en tickande bomb

För det andra så hade Grekland släppts in i Eurosamarbetet trots att landet inte uppfyllde de krav som hade ställts upp på medlemskap.

Därmed hade en tickande bomb placerats inom området. Grekland fortsatte sedan att redovisa oriktiga siffror. Omfattningen av fuskets klargjordes 2009 när Grekland fick en ny regering. Greklands kris utlöste sedan en allomfattande kris för hela euroområdet.

3. Marknadsmekanismen svag

För det tredje så bygger idéen om disciplinering på att finansmarknaden ger incitament och prissignaler. Det vill säga att länder som betar sig på ett mer riskfyllt sätt ska straffas genom t.ex. högre räntor, i realiteten en riskpremie som läggs till den tyska, närmast riskfria, räntan. Men så fungerade det inte i praktiken. Under de första åren på 2000-talet så kunde alla länder i euroområdet låna till nästan samma ränta.

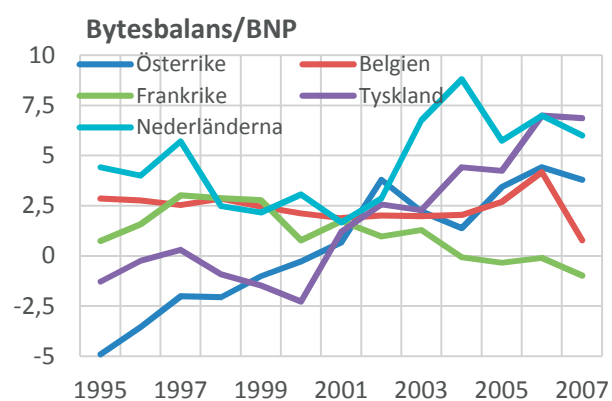
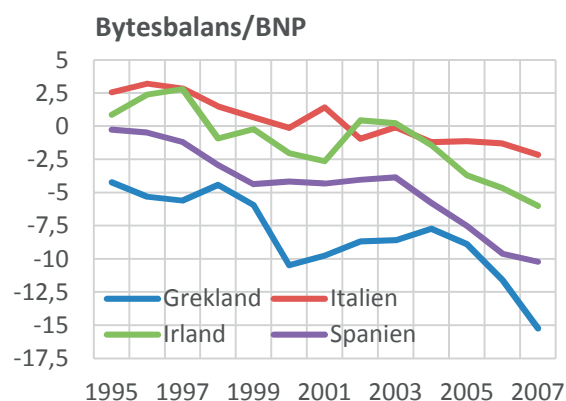
Att ränteskillnaderna minskade var förvisso sannolikt rationellt, givet en generellt stark ekonomi och ökade möjligheter för ekonomisk stabilitet och utveckling i flera av Euroländerna. Men huvudförklaringen till att riskpremierna i princip försvann var rimligtvis att marknaden inte ansåg att *no bailout* var trovärdig, och att marknaden utgick ifrån att om ett land krisade så skulle de andra länderna komma till landets räddning.

4. Reglerna reglerade fel saker

Men den fjärde och kanske mest allvarliga problemet med reglerna var att de reglerade fel sak. Reglerna hjälpte inte mot det som blev många EMU-länders största problem, nämligen utlandsupplåning och kraschade banker. Stabilitetspakten hade fokus på att dämpa **offentlig** skuldsättning. Men faktum är att det som kom att avgöra om ett medlemsland skulle få problem var **inte** huruvida de hade haft underskott eller ej före finanskrisen. I flera fall var det tvärtom. Länder som Spanien och Irland hade haft låg offentlig skuldsättning och överskott. Det som kom att avgöra huruvida ett land fick problem var istället om landet var beroende av finansiellt inflöde från utlandet, det vill säga att en negativ bytesbalans finansierade konsumtion och investeringar i landet.

Diagram 2:7a och b

Bytesbalansen före finanskrisen

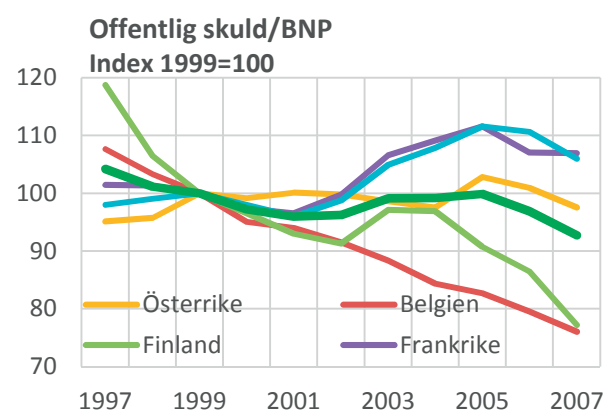
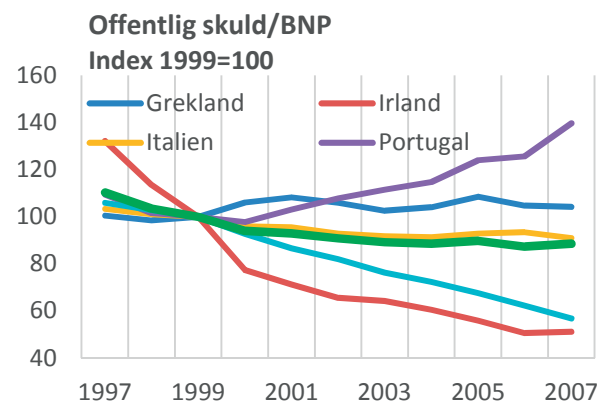

Källa: Macrobond/OECD

Inget land som hade positivt bytesbalansöverskott åren före finanskrisen fick problem under krisen. Medan alla länder som lånade från utlandet, antingen till offentlig konsumtion så som i Grekland och Portugal, eller till privata bostadsköp så som Spanien och Irland, fick problem.

Diagram 2:8 a och b

Offentlig skuldsättning

Källa: Macrobond/IMF

Stabilitetspakten reglerade inte heller det faktum att de privata bankerna i flera Euroländer byggde upp omfattande skulder. I t.ex. Irland kom bankernas skulder att öka med nästan 500 procent under åren 2000 till 2008. Bankernas skulder kom sedan att tas över av staten när banker behövde offentligt stöd.

Tre vägar framåt för EMU-projektet

Det är uppenbart att EMU-projektet måste förändras om det ska bli stabilare och ge bättre ekonomisk utdelning. Det finns tre stiliserade vägar framåt.

Alternativ 1: Upplös EMU-samarbetet

Med tanke på projektets utfall och stora utmaningar så är det rimligt att överväga om det överhuvudtaget kan överleva. Men alternativet att upplösa eller lämna EMU finns nästan inte alls som alternativ hos politikerna i euroområdet eller bland ledande tyckare i Europa. Det finns dock i flera länder en utbredd uppfattning att euron har missgynnat det egna landet. Men det finns inget land i EMU-området där en majoritet av befolkningen är kritisk mot EMU-medlemskapet. Bland amerikanska ekonomer som betraktar EMU från andra sidan Atlanten så verkar alternativet att upplösa projektet vara en mer utbredd uppfattning.¹⁴

Alternativ 2. Återgå till strikt *no bailout*.

Intresset för mer överstatlighet är mycket begränsat hos euroområdets befolkning. En utbredd bedömning verkar vara att vägen framåt för EMU är att göra en nystart med *no bailout*. Tanken är egentligen den samma som när euron introducerades. Nämligen att om det finns en hård regel om *no bailout*, då kommer alla länder behöva sköta sig, och då behövs ingen politisk union. Idéen om *no bailout* har dock förfinats

genom att man vill säkra att klausulen blir trovärdig. Ett sätt att är införa någon form av mekanism som reglerar skuldnedskrivning om något land trots allt inte sköter sig. En annan komponent som ofta lyfts fram för att göra *no bailout* trovärdig är att en viss ökad finanspolitisk förmåga tillförs EU-nivå. En tredje komponent som brukar lyftas fram är behovet av att en fungerande överstatlig bankunion kommer på plats så att inte bankers ansvarslöshet sänker enskilda länder. Strategin med strikt *no bailout* förutsätter således för att den ska vara realistisk att den kombineras med viss politisk integration/federalism.

Alternativ 3. Politisk union

För att minska risken för nya kriser så behöver det finnas mekanismer som utjämnar mellan EMU-länderna. I avsaknad av europeiska utjämningsmekanismer så kommer nya, och kanske oväntade, obalanser att byggas upp mellan länderna. Utjämningsmekanismer på federal nivå mellan medlemsländerna kan utformas på ett flertal olika sätt men i grund och botten handlar det om att tillföra EMU-området en tydlig politisk dimension med en federal EMU-budget. En budget som t.ex. utjämnar mellan olika länders konjunkturfaser genom automatiska stabilisatorer och som kan göra livet drägligare i länder där de lokala politikerna misskött ekonomin genom att t.ex. garantera centrala välfärdsområden. Ett förslag som redan idag diskuteras som går i denna riktning är en europeisk arbetslöshetsförsäkring

¹⁴ Se t.ex. artikel av Stiglitz i Financial Times i augusti (17/8, 2016) "Some claim that policymakers made a set of mistakes — excessive austerity and poorly designed structural reforms. In other words, there is nothing wrong

with the euro that could not be fixed by putting someone else in charge. I disagree. ... Put simply, the euro was flawed at birth ... "

Sverige: Fortsatt stark konjunktur och fallande arbetslöshet

Den ekonomiska utvecklingen i Sverige har varit stark en tid. BNP ökade med drygt 4 procent i fjol och arbetslösheten har sjunkit under ett par år. Under det första halvåret i år dämpades BNP-tillväxten. Särskilt exporten, med svag industriproduktion som följd, men också hushållens konsumtion utvecklades sämre än förväntat. Därtill stannade sysselsättningsökningen och nedgången i arbetslöshet av under sommarmånaderna. Den långsamma, trendmässiga inflationsuppgång som varit för handen under 2015 tycks också ha kommit av sig.

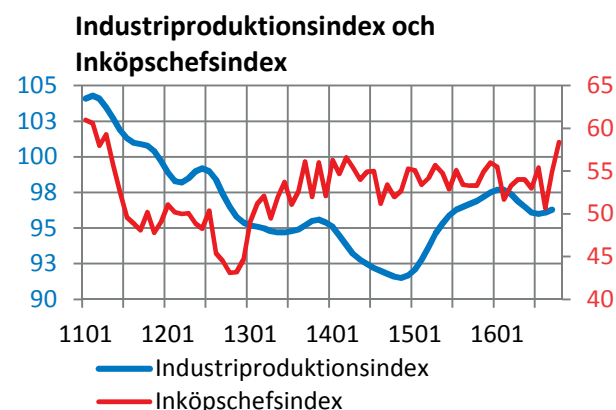
Konjunkturinstitutets barometerindikator, som väger samman förväntningar hos hushåll och företag, föll tillbaka under perioden januari – augusti i år. I september och oktober steg den igen och den pekar nu på en starkare tillväxt än normalt.

Konfidensindikatorn för näringslivet steg något mellan september och oktober och läget är fortsatt starkare än normalt. Tillverkningsindustri, handel och bygg- och anläggningsverksamhet bidrog till uppgången. Tjänsteindikatorn var i stort sett oförändrad. Företagens anställningsplaner för de kommande tre månaderna är betydligt mer optimistiska än normalt.

Hushållens konfidensindikator steg kraftigt för andra månaden i rad i oktober. Hushållens syn på den egna ekonomin har inte varit så positiv sedan 2007. Samtidigt är hushållen fortfarande något mer pessimistiska än normalt om den svenska ekonomin.

Utsikterna för industrin har förbättrats. Inköpschefsindex steg kraftigt i september och oktober. Noteringen för oktober är den högsta sedan 2011. Därtill utvecklades industriproduktionen betydligt bättre än förväntat i september.

Diagram 3:1

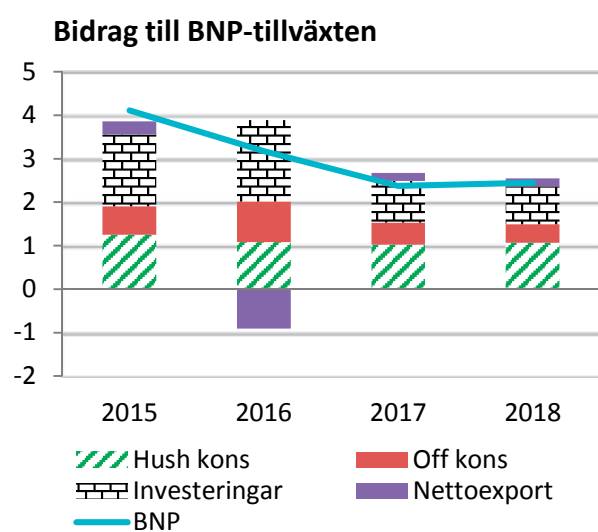
Källa: SCB och Macrobond/Swedbank

Sammantaget tyder ledande indikatorer på att utvecklingen i näringslivet åter tar fart under det fjärde kvartalet. Det gäller inte minst varuexport och industriproduktion. Samtidigt är utgifterna för offentlig konsumtion fortsatt höga. Därtill väntas sysselsättningen, mot bakgrund av AKU-statistiken för september och oktober och optimistiska anställningsplaner, vända upp efter sommarens stiltje

Konjunktoren väntas bli fortsatt stark åren framöver. Men jämfört med den mycket höga BNP-tillväxten i fjol tappar konjunktoren fart i år och tillväxten dämpas ytterligare 2017 och 2018. Expansiv ekonomisk politik och svag krona är gynnsamma förutsättningar för såväl inhemsk efterfrågan som export. Tillväxten bedöms i första hand begränsas av att det höga resursutnyttjandet innebär stigande bristtal och tilltagande matchningsproblem på arbetsmarknaden.

BNP väntas öka med 3,2 procent i år och 2,4 procent både 2017 och 2018. I kalenderkorrigerade termer blir tillväxten 2,9 procent i år och 2,6 respektive 2,5 procent 2017 och 2018. Även sysselsättningsökningen och nedgången i arbetslöshet dämpas men arbetslösheten väntas på ett par års sikt närma sig 6 procent. Inflationen stiger långsamt de närmaste åren och det tar tid innan inflationsmålet nås.

Diagram 3:2

Källa: SCB samt egna beräkningar

Penningpolitiken blir klart expansiv under prognosperioden, med en real reporänta under -2 procent. Reporäntan, som nu ligger på -0,5 procent, börjar enligt Riksbankens bedömning höjas långsamt först under det andra kvartalet 2018. Det fjärde kvartalet 2018 är reporäntan fortfarande negativ. Köpen av nominella och reala statsobligationer (245 miljarder kronor i slutet av 2016) kan komma att förlängas.

Utbedsrestriktioner som brist på ”rätt” arbetskraft snarare än svag efterfrågan sätter gränser för tillväxten de närmaste åren. Samtidigt är det viktigt att efterfrågan hålls uppe. För att en balanserad och uthållig tillväxt ska komma till stånd måste export och industriproduktion utvecklas väl. Den internationella utvecklingen är fortsatt trög. En påtagligt sämre utveckling i omvärlden är ett hot mot fortsatt stark konjunktur i Sverige och den största nedåtrisen i prognosen. Valet av Donald Trump till amerikansk president har ökat osäkerheten om utvecklingen för den globala ekonomin. På sikt kan effekterna bli stora.

En stor osäkerhet i prognosen, och samtidigt den största utmaningen, ligger i hur senare års stora flyktinginvandring fortplantar sig till befolkningsutveckling och utveckling på arbetsmarknaden.

Exportuppgång efter svacka

Svensk export ökade med 5,6 procent 2015 jämfört med året innan. Varuexporten tog fart efter flera år av i det närmaste stagnation samtidigt som tjänsteexporten uppvisade fortsatt höga tillväxttal. Kronförsvagningen under 2014 bidrog till exportökningen. Till bilden hörde framgångar för vissa varugrupper som läkemedel och, framför allt, fordon.

Den svenska kronan har försvagats kraftigt sedan i våras. Framöver antas en i stort sett oförändrad kronkurs. Mätt som årsgenomsnitt innebär det en försvagning med cirka 4 procent mellan 2016 och 2017. Kronkursen är 10 procent svagare än den genomsnittliga kursen 1994 – 2015.

Exportutvecklingen försvagades påtagligt under det första halvåret i år. Under det andra kvartalet föll varuexporten. Draghjälpen från kronförsvagningen 2014 ebbade ut och marknadstillväxten tappade kraft. BNP och investeringarna i Europa fortsatte visserligen att öka i måttlig takt, men världshandeln försvagades.

Den svaga exporten har medfört att industriproduktionen utvecklats svagt. Den senaste utrikeshandelsstatistiken tyder inte på någon förbättring för exporten under det tredje kvartalet. Men i Konjunkturbarometern för oktober rapporterar industriföretagen om förbättrad ordergång de senaste månaderna och man förväntar sig ökad ordergång de närmaste månaderna. SCB:s statistik över ordergången signalerar samma tendens.

Sedan i våras har kronan försvagats kraftigt. Tillsammans med förbättrad marknadstillväxt bedöms det leda till att export och industriproduktion tar fart under det fjärde kvartalet.

Diagram 3:3

Källa: SCB samt egna beräkningar

Den internationella utvecklingen förbättras gradvis, om än långsamt, de närmaste åren. Marknadstillväxten väntas bli omkring fyra procent 2017 och 2018. Svensk export bedöms öka något snabbare än marknadstillväxten med stöd av en, jämfört med historiska genomsnitt, svag krona. Därtill väntas investeringskonjunkturen i omvärlden komma att bli något starkare.

Även om exporten utvecklas hyggligt 2017 och 2018, så är ökningstakten för såväl export som marknadstillväxt klart lägre än den genomsnittliga mellan 1980 och 2015.

Importen antas i vår prognos följa historiska mönster och bedömningen bygger på skattade samband mellan importen och efterfrågan där hänsyn tas till att importinnehållet varierar mellan olika efterfrågekomponenter. I år väntas importen utvecklas något svagare än vad total efterfrågan indikerar mot bakgrund av utfallet det första halvåret. Importens ökningstakt dämpas 2017 då total efterfrågan växer långsammare samtidigt som sammansättningen är mindre importtung.

I år väntas importen öka snabbare än exporten och nettoexporten drar ner BNP-tillväxten med 0,9 procent. 2017 och 2018 väntas bidraget till BNP från nettoexporten bli positivt, 0,2 procent per år.

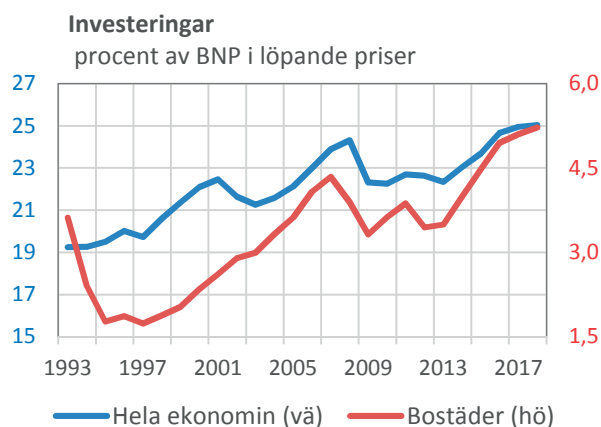
Stark investeringsutveckling som dämpas framöver

De fasta bruttoinvesteringarna har sedan ett par år tillbaka utvecklats starkt och var en av de främsta drivkrafterna för BNP-tillväxten under det första halvåret i år.

Det är särskilt bostadsinvesteringarna som ökat snabbt under senare år. Bostadsinvesteringarna väntas fortsätta att öka, framför allt genom nybyggnation, mot bakgrund av de stora behov som finns. Stigande bostadspriser är en indikation på att det under en lång period byggts för lite. Befolkningen har ökat betydligt snabbare än antalet lägenheter.

Bostadsinvesteringarna väntas fortsätta att öka snabbare än investeringarna generellt, men tillväxttakten bedöms bli lägre framöver. Den höga investeringsnivån innebär brist på framför allt arbetskraft som gör det svårt att upprätthålla samma höga ökningstal som under de senaste åren.

Diagram 3:4

Källa: SCB samt egna beräkningar

Antalet påbörjade lägenheter väntas bli 64 000 i år och 67 000 nästa år¹⁵, flertalet i flerbostadshus.

Det innebär en nivå för antalet påbörjade lägenheter som ligger högre än den genomsnittliga nivån 1975-1992 och är den högsta sedan

¹⁵ Enligt Boverkets prognos från november 2016.

nybyggnationen kollapsade i början av 1990-talet, när antalet påbörjade lägenheter gick från 50 000 1992 till 12 000 1993. Olika bedömningar, bland annat från Boverket, gör gällande att den nuvarande nivån på bostadsbyggandet, om än hög i historiskt perspektiv, inte är tillräcklig för att fullt ut komma till rätta med de behov som finns i spåren av en kraftigt ökande befolkning.

Även näringslivets investeringar exklusive bostäder har ökat snabbt under senare år. Stigande produktion, låga räntor och hygglig lönsamhet har inneburit gynnsamma förutsättningar.

Investeringarnas andel av produktionen har ökat snabbt efter finanskrisen. De redan höga nivåerna för investeringskvoterna väntas hålla tillbaka ökningstakten för investeringarna framöver.

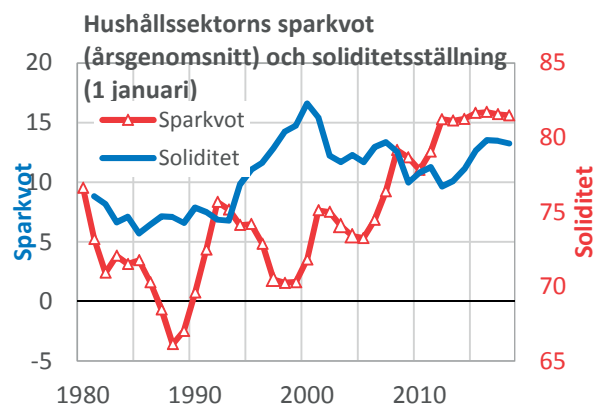
För de offentliga investeringarna antas en utveckling i linje med Konjunkturinstitutets senaste bedömning från höstens lönebildningsrapport. Investeringarna, till stor del handlar det om infrastruktur, väntas öka med cirka 7 procent i år 2016, drygt 5 procent 2017 och knappt 4 procent 2018. Det kan jämföras med en ökning på knappt 2 procent 2015.

I år påverkas efterfrågan positivt av lagerutvecklingen. 2017 väntas lagren ge ett negativt bidrag till BNP-utvecklingen och 2018 ett neutralt.

Hushållens konsumtion

Hushållens konsumtion väntas fortsätta att öka med omkring 2,5 procent per år fram till 2018. Konsumtionen stimuleras av årliga reala disponibelinkomstökningar på 2-2,5 procent per år och av att hushållens förmögenhetsvärden stiger med 5 procent per år, vilket dock är hälften så hög takt som under 2014 och 2015. Bakom fortsatt stigande förmögenhetsvärden ligger framförallt den extremt låga räntan. Hushållens sparkvot ligger kvar på omkring 15 procent. Hushållen fortsätter att öka sina skulder men i något avtagande takt och soliditeten i hushållssektorns balansräkning ligger kvar på nästan 80 procent.

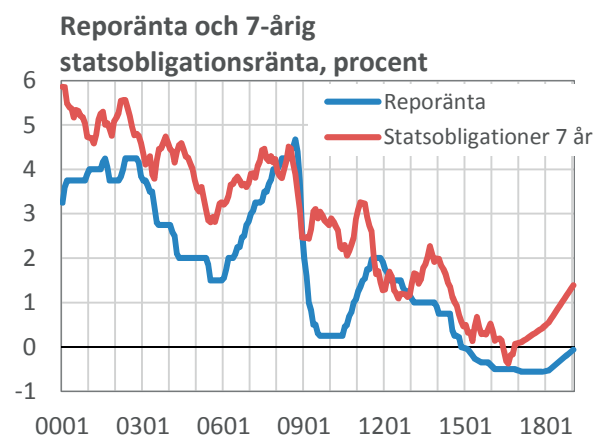
Diagram 3:5

Källa: SCB samt egna beräkningar

Räntorna fortsätter att vara låga under prognosperioden. I riksbankens ekonomiska rapport från 27 oktober antar de att reporäntan börjar stiga svagt från början av 2018 och blir noll vid slutet av 2019. I vår prognos bedömer vi att den 7-åriga statsobligationsräntan passerar nollstrecket vid början av 2017 och når 1,5 procent vid slutet av 2018.

Diagram 3:6

Källa: SCB, Riksbanken samt egna beräkningar

Låga räntor bidrar till att priserna på småhus, bostadsrätter och börsaktier fortsätter att stiga men i långsammare takt. Hushållens totala tillgångar ökade 2015 i nominella tal med 11 procent. I år dämpas takten men tillgångarnas värde väntas ändå öka med 6 procent och fortsätta att öka med 5 procent per år under 2017 och 2018. En tredjedel av hushållens tillgångar består av småhus, vilka väntas öka i en liknande takt men något mer i år.

Hushållens inköp från detaljhandeln fortsätter att öka i stabil takt. I år väntas de öka med 3 procent, vilket är lite svagare än 2015 då de ökade med 5 procent. Under prognosåren väntas hushållens inköp av detaljhandelsvaror öka med 2-2,5 procent. Privat konsumtion av tjänster väntas under 2017 och 2018 att öka något snabbare än privat konsumtion av varor. Under 2015 och 2016 var det tvärtom. Denna svängning i konsumtionsmönster beror främst på att den tidigare starka konsumtionsökningen av bilar nu kommer att dämpas. Sammantaget väntas privat konsumtion att öka med nästan 2,5 procent per år fram till 2018.

Diagram 3:7

Källa: SCB

Offentlig konsumtion ökar snabbare än normalt

Den offentliga konsumtionen spelar en betydande roll för att tillväxten blir stark de närmaste åren. Konsumtionen ökar mycket snabbare än normalt. Bakgrunden är den växande befolkningen och omfattningen av flyktingmottagandet. Den offentliga konsumtionen växer som starkast i år.

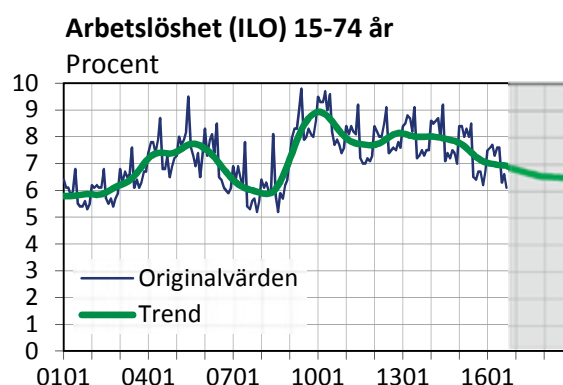
När utgifterna för flyktingmottagandet minskar växlar ökningstakten i offentlig konsumtion ner, men på grund av befolkningsökningen och en ökande andel unga och äldre i befolkningen väntas den bli fortsatt högre än historiska genomsnitt. Prognosen baseras på antagandet att kommunerna tillförs 10 miljarder kronor 2017 och ytterligare 10 miljarder 2018 i höjt generellt statsbidrag.

Arbetslösheten sjunker ner mot 6 procent

Arbetslösheten föll överraskande snabbt under 2015. Sysselsättningen väntas öka snabbare än utbudet av arbetskraft de kommande åren. Arbetslösheten minskar därför gradvis, men i långsammare takt än under 2015. 2018 väntas arbetslösheten i genomsnitt hamna på 6,4 procent.

Läget på arbetsmarknaden har stadigt förbättrats under senare år med stigande sysselsättning och sjunkande arbetslöshet. Under de senaste åren har sysselsättningen ökat med i genomsnitt 5 - 6 000 personer i månaden. Arbetslöshet har sjunkit från 8 till 7 procent.

Diagram 3:8

Källa: SCB samt egna beräkningar

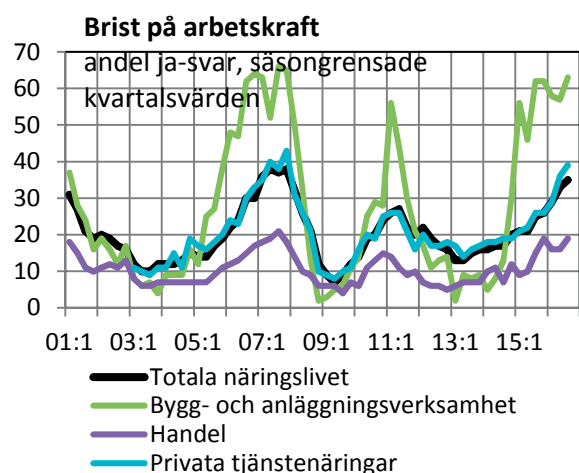
Under juni-augusti har sysselsättningsuppgång och arbetslöshetsnedgång stannat av. Det bedöms vara tillfälligt. I AKU-siffrorna för september och oktober syns en tydlig förbättring. Bilden av en fortsatt sysselsättningsökning stöds av ledande indikatorer:

- Nivån för antalet nyanmälda lediga platser är högt, klart högre än tidigare toppnoteringar.
- Antalet varsel om uppsägning är lågt.
- Företagens anställningsplaner i Konjunkturbarometern ligger betydligt högre än det historiska medelvärdet.

LO-ekonomerna anser att direkta mått på rekryteringsproblem i form av bristtal och andra indikatorer är de mest robusta måtten på

resursutnyttjandet. Enligt Konjunkturbarometern är bristtalen generellt på höga nivåer. Problemen är störst i offentlig sektor och byggsektorn. Till det ska läggas tydliga tecken på mer allmänna matchningsproblem, som hänger samman med en ojämn nivå på arbetskraftens kunskaper och färdigheter.

Diagram 3:9

Källa: KI

Brist och matchningsproblem är bidragande faktor till att sysselsättningstillväxten dämpas framöver. Samtidigt kan det leda till både starkare produktivitetstillväxt och en ökning av den arbetade tiden per sysselsatt.

Den kalenderkorrigerade produktivitetstillväxten i näringslivet ökade med knappt 1 procent per år i genomsnitt 2011-2014. 2015 var produktivitetstillväxten (tillfälligt) hög beroende på stark efterfrågetillväxt. För perioden 2016-2018 räknar vi med en genomsnittlig ökningstakt på 1,8 procent. Det är mer än 0,5 procentenheter under den genomsnittliga ökningen sedan 1980, och något under KI:s bedömning av den potentiella produktivitetstillväxten.

Utvecklingen i de tjänsteproducerande sektorerna förklarar liksom tidigare merparten av

sysselsättningsökningen. Sysselsättningen väntas också öka kraftigt i offentlig sektor och byggsektorn. Inom industrin väntas sysselsättningen i stort sett plana ut efter senare års nedgång.

Den tidigare så starka ökningen av arbetskraften dämpades påtagligt i fjol och arbetslösheten sjönk kraftigt. Under hösten började arbetskraften efter hand åter växa i snabb takt.

Det ökade arbetsutbudet under tidigare år var ett resultat av både en ökande befolkning och ett ökat arbetskraftsdeltagande. Befolkningstillväxten i yrkesaktiva åldrar som skett under de senaste åren har bestått av utrikes födda. Uppgången i arbetskraftsdeltagandet bedöms ha kulminerat, å andra sidan ökar antalet invånare i Sverige till följd av den omfattande flyktinginvandringen. Åren framöver är det befolkningstillväxten för utrikes födda som driver ökningen av arbetskraften.

Vår bedömning av arbetsutbudet utgår från antaganden om arbetskraftsdeltagandet för inrikes respektive utrikes födda i olika åldersgrupper och senast tillgängliga befolkningsprognos¹⁶ för samma grupper. Vi har räknat med att arbetskraftsdeltagandet minskar något 2017 och 2018 för utrikes födda i de olika åldersgrupperna. Skälet är att nyanlända och personer med kort vistelsetid i landet generellt sett har ett lågt arbetskraftsdeltagande.

Bedömningen av arbetskraftens utveckling är mycket osäker. Här finns flera felkällor. Befolkningstillväxten för utrikes födda är troligen överskattad då antalet beviljade uppehållstillstånd för flyktingar reviderats ner i Migrationsverkets senaste prognoser. Å andra sidan kan arbetskraftsdeltagandet påverkas positivt av det så kallade etableringsuppdraget. Ett grundläggande problem i tider med stor flyktinginvandring är att AKU inte fullt ut speglar den aktuella

¹⁶ SCB:s senast publicerade befolkningsprognos är från 13 april. Här används en bearbetning/uppdatering beställd av Konjunkturinstitutet och gjord i maj.

utvecklingen på arbetsmarknaden. Detta då det urval som AKU-statistiken grundar sig på dras 1-3 år före mättillfället.

Löner och vinster

Lönerna ökade 2015 i hela ekonomin med 2,4 procent i genomsnitt. I näringslivet ökade lönerna med 2,3 procent och i den offentliga sektorn med 2,7 procent. Nya ettårsavtal har börjat gälla från andra kvartalet 2016. Under perioden april-augusti i år har uppmätts låga löneökningar som ligger under avtalet. Detta beror till stor del på att många lokala avtal ännu inte är klara. När de blir klara kommer retroaktiva påslag att höja löneökningstakten för denna period. Räknar man med att de retroaktiva påslagen i näringslivet blir ett par tiondelar högre än 2013 (det första året under förra avtalsperioden) tyder detta på att löneökningstakten blir omkring 2,5 procent i år. I offentliga sektorn medför satsningen på undersköterskor att lönerna ökar med 3 procent.

förutsättningarna i Sverige. Genom att den analyserar vinsterna i näringslivet innebär det att man även analyserar den internationella konkurrenskraften på finansmarknaden.

Europanormen analyserar löneutvecklingen i vår omvärld och är därför fokuserad på den internationella konkurrenskraften på produktmarknaden. Som underlag för beräkningarna i denna konjunkturrapport har gjorts ett tekniskt antagande att lönerna i kommande avtalsrörelse höjs med 3 procent och att avtalsperioden sträcker sig över prognosperioden. Genom att avtalsperioden börjar andra kvartalet 2017 så blir löneökningen inte exakt 3 procent för kalenderåret 2017.

Tabell 3:1 **Utgående löner**, procentuell förändring

	2015	2016	2017	2018
Industri	2,4	2,2	2,8	3,0
Byggnads	2,3	3,0	3,0	3,0
Övrigt när.liv	2,2	2,6	2,9	3,0
Offentlig sekt.	2,7	3,0	3,1	3,0
Totalt	2,4	2,7	2,9	3,0
Näringslivet	2,3	2,5	2,9	3,0

Källa: SCB, Medlingsinstitutet samt egna beräkningar

Under andra kvartalet 2017 ska ca 500 avtal omförhandlas. Till skillnad från förra avtalsrörelsen kommer LO-förbunden att samordna sina förhandlingar. De vill ha en avtalskonstruktion som är en insamlingsmodell med ett lönepåslag på 2,8 procent men minst 672 kronor. De som tjänar under 24 000 kronor ska bidra med 672 kronor till avtalsområdet och de som tjänar över ska bidra med 2,8 procent.

Utrymmet för kommande löneökningar kan analyseras utifrån prisenormen och europanormen. Prisenormen analyserar de samhällsekonomiska

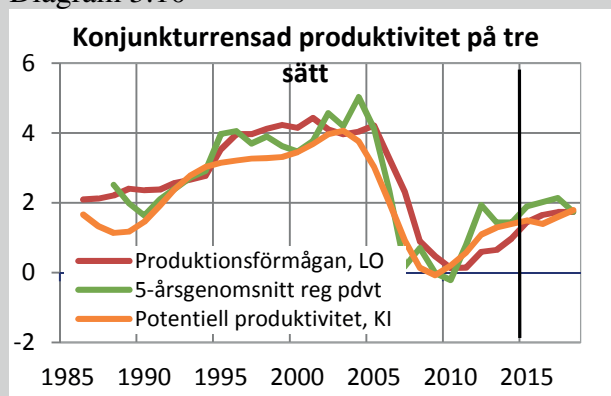
Prisnormen

Prisnormen handlar om att lönerna i näringslivet bör öka i takt med konjunktursensad produktivitet och det utrymme som finns för näringslivet att höja priserna relativt ekonomins prismål på 2 procent, dvs. 1,5 procent per år. Denna relation är uträknad av Konjunkturinstitutet. Prisnormen kan således uttryckas som utvecklingen av konjunktursensad produktivitet + 1,5 procent. Att följa prisnormen innebär att löneutvecklingen blir anpassad till inflationsmålet. Förutsättningen är att vinsterna i näringslivet är i balans.

Att beräkna en konjunktursensad produktivitetsutveckling handlar om att beräkna en produktivitetsutveckling som inte är påverkad av konjunktursvängningar. Det finns då huvudsakligen två metoder. Den ena handlar om att göra beräkningar utifrån registrerad produktivitet och den andra om att utgå från nationalekonomisk teori och göra en beräkning av produktionsförmågan.

Diagrammet visar tre sätt att uppskatta den konjunktursensade produktiviteten: produktionsförmågan beräknad av LO, 5-årsgenomsnitt på registrerad produktivitet och KIs potentiella produktivitet. De olika resultaten följer varandra relativt väl och man bör studera alla tre måtten.

Diagram 3:10

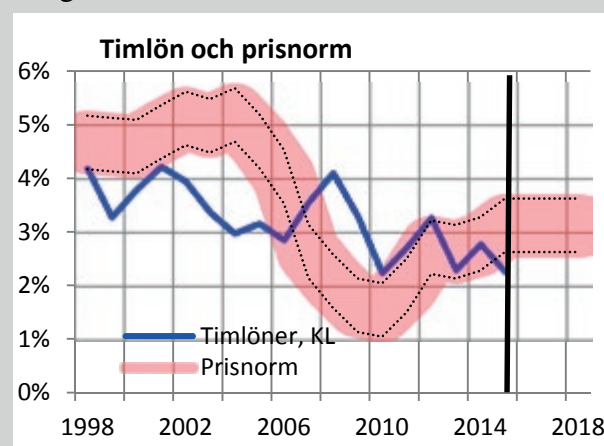
Källa: SCB, Konjunkturinstitutet samt egna beräkningar

¹⁷ Vid beräkningen av prisnormen har den konjunktursensade produktivitetsutvecklingen beräknats

Den konjunktursensade produktiviteten har under olika perioder sedan 1985 utvecklats i olika takt. Före 1995 låg takten på 1,5 – 2,5 procent per år. I samband med stora produktivitetsvinster från datateknologin steg takten därefter till 3,5 – 4,5 procent. I samband med finanskrisen 2008 – 2009 dämpades takten märkbart och låg några år på 0 – 1 procent. Därefter har konjunktursensad produktivitetsutveckling börjat återhämta sig och ligger nu på 1 – 2 procent. Under de närmast kommande åren verkar den konjunktursensade produktiviteten fortsätta att öka i en takt på 1 – 2 procent. Detta är en betydligt lägre takt än under perioden före finanskrisen.

I diagrammet nedan visas hur timlönerna enligt konjunkturlönestatistiken har utvecklats i förhållande till prisnormen¹⁷. Prisnormen har från 1998 och fram till mitten av 2000-talet visat på ett löneutrymme på 4,5 – 5,5 procent per år. Då har prisnormen sänkts 1998-2005 för försämrat bytesförhållande. Därefter mer än halverades prisnormen och visade som lägst på ett löneutrymme på 1 – 2 procent per år. För ett par år sedan började prisnormen att öka och ligger nu på drygt 2,5 – 3,5 procent per år.

Diagram 3:11

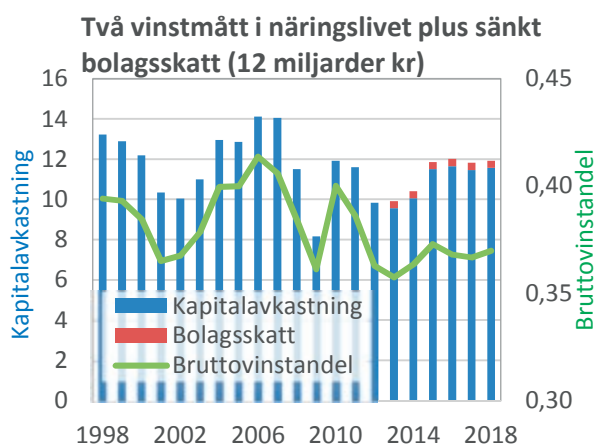

Källa: SCB, Konjunkturinstitutet samt egna beräkningar

som ett genomsnitt av de tre måtten på konjunktursensad produktivitet.

Vinsterna i näringslivet steg kraftigt 2015. Kapitalavkastningen ligger nu på ett historiskt genomsnitt och strax över om man inräknar den vinstökning som uppstod då bolagsskatten sänktes 2013. Bruttovinstandelen ligger under det historiska genomsnittet, men det beror främst på strukturella förändringar i näringslivet.

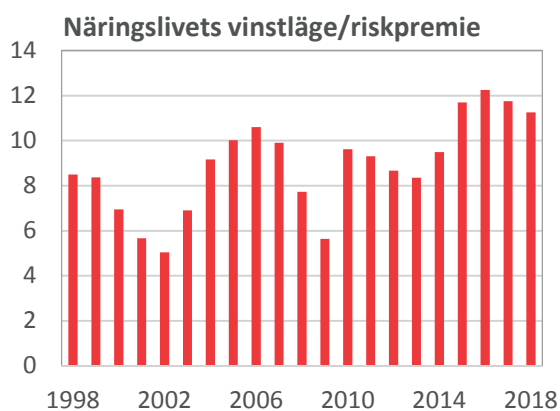
Diagram 3:12

Källa: SCB samt egna beräkningar

När kapitalavkastningen jämförs med riskfria räntan så framstår vinstläget (kapitalavkastningstatsobligationsräntan) som relativt gott. Räntan är nu lägre än någonsin och vinstläget ligger över det historiska genomsnittet. Konjunkturbarometern visar att företagen anser att lönsamheten är acceptabel.

Diagram 3:13

Källa: SCB samt egna beräkningar

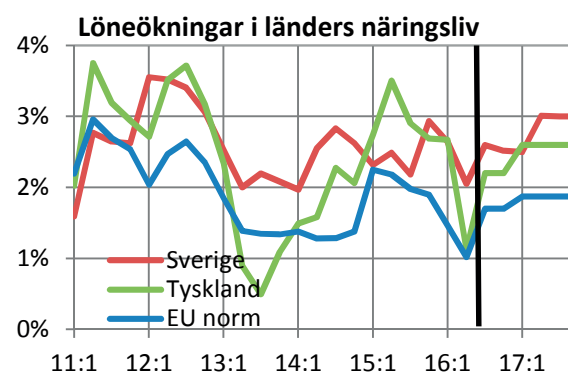
I internationell jämförelse verkar vinsterna i näringslivet vara relativt goda. Det märks på att investeringsaktiviteten är högre i Sverige än i de flesta andra europeiska länder. Vinsterna verkar således vara balanserade.

Europannormen handlar bl.a. om att utvärdera om lönerna i Sverige har följt de i Europa.

Med Europa avses ett konkurrensvägt genomsnitt av de 11 största EU-länderna samt Norge och Schweiz, vilka här kallas europannormsländerna. Med största menas de som har ungefär samma ekonomiska standard som Sverige.

I diagrammet nedan visas en bild av löneutvecklingen sedan 2011. Ett flertal av länderna i europannormen har haft betydligt större problem än Sverige efter finanskrisen 2008-2009 och därför en lägre löneökningstakt. Sverige bör därför nu jämföras med de länder som klarade finanskrisen bättre dvs. främst Tyskland. Även jämfört med Tyskland har Sverige haft en bättre ekonomisk utveckling.

Diagram 3:14

Källa: Eurostat, EU-kommissionen samt egna beräkningar

Lönerna i Sverige har ungefär följt lönerna i Tyskland. Jämfört med europannormsländerna har den svenska löneökningstakten legat högre under åren 2012-2015 vilket kan förklaras av en betydligt bättre ekonomisk utveckling. Enligt Eurostats sammanställning för andra kvartalet 2016 var löneökningstakten mycket låg och hamnade på 1 procent i årstakt. Detta beror bl.a. på att nya avtal i Tyskland gäller från 1 april 2016

men att lönehöjningen kommer först 1 juli. Under andra kvartalet blir då löneökningen 0 procent.

I Tyskland har det tecknats två-årsavtal i offentliga sektorn, industrin och tjänstesektorn på omkring 2,5 procent i årstakt. I Österrike och Nederländerna tecknas avtal på 1,5 – 2 procent. I Danmark går ett 3-årigt avtal ut mot slutet av 2016 och lönerna väntas i år öka med 2 procent. I Norge tecknades avtal som totalt väntas ge 2,4 procent. I Finland prolongerades krisavtalet och lönerna väntas öka med mindre än 1 procent. Prognoser från EU-kommissionen visar på en förväntad löneökningstakt 2017 på i genomsnitt 2 procent i europaormsländerna. I ländergruppen Tyskland m.fl. väntas en högre löneökningstakt på 2,5 procent.

Det tar tid innan inflationen når målet

Inflationen -mätt med KPIF, KPI med fast ränta – steg trendmässigt under loppet av 2015. Den viktigaste förklaringen till uppgången är kronans försvagning under 2014 och inledningen av 2015, som med viss fördröjning innebar stigande importpriser på varor och tjänster. I år har den uppåtgående trenden för KPIF-inflationen brutits. I genomsnitt steg KPIF-inflationen med 1,4 procent januari-oktober.

Det höga resursutnyttjandet i svensk ekonomi talar för att inflationen på sikt stiger via högre löner och större möjligheter för företagen att höja priserna till konsumenterna. Därtill kommer att kronförsvagningen i år efter hand väntas leda till ökande importpriser. Ökningstakten hålls tillbaka av att den internationella prisutvecklingen förblir låg. En påtaglig kronförstärkning skulle äventyra möjligheterna att nå inflationsmålet. Sammanfattningsvis väntas KPIF-inflationen stiga långsamt de närmaste åren och det är osäkert när inflationsmålet nås. I vår prognos når KPIF-inflationen upp till 2 procent alldeles i slutet av 2018.

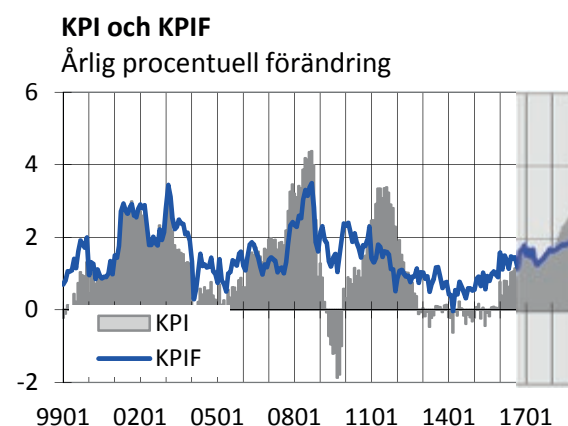
Arbetskostnaderna ökar relativt snabbt 2016 och 2017, bland annat på grund av borttagandet av sänkta arbetsgivaravgifter för unga. Samtidigt ökar produktiviteten i näringslivet med knappt 2

procent under perioden. Sammantaget väntas inflationstrycket från arbetsmarknaden bli lägre än vad som är förenligt med 2 procents inflation.

Företagens syn på prisutvecklingen det närmaste året enligt Riksbankens intervjuundersökning och Konjunkturbarometern innebär att man ser svårigheter med att höja priserna. Låga inflationsförväntningar på 1 – 2 års sikt är ett problem i sammanhanget.

Ett omslag i energipriserna ger ett positivt bidrag till KPIF-inflationen under resten av 2016 och under 2017. I år bidrar skatteökningar med 0,3 procentenheter till KPI-inflationen. 2017 och 2018 blir bidraget lägre.

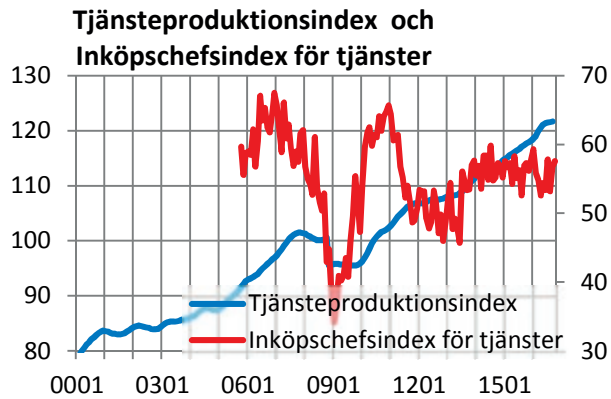
Diagram 3:15

Källa: SCB samt egna beräkningar

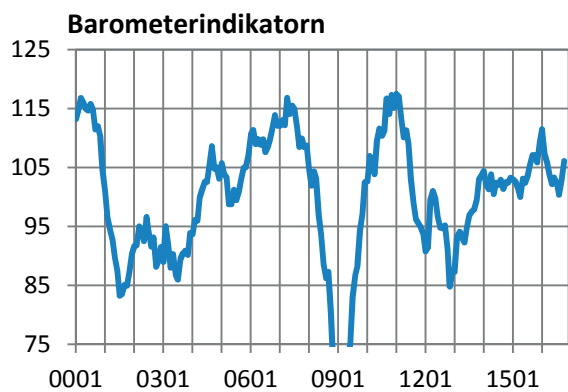
Bilaga diagram och tabeller

Diagram B1

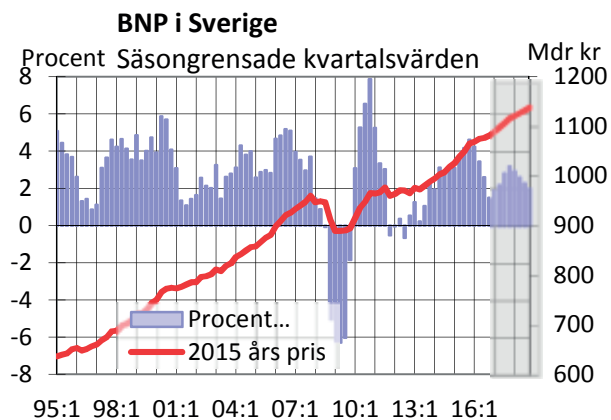
Källa: SCBoch Macrobond/Swedbank

Diagram B2

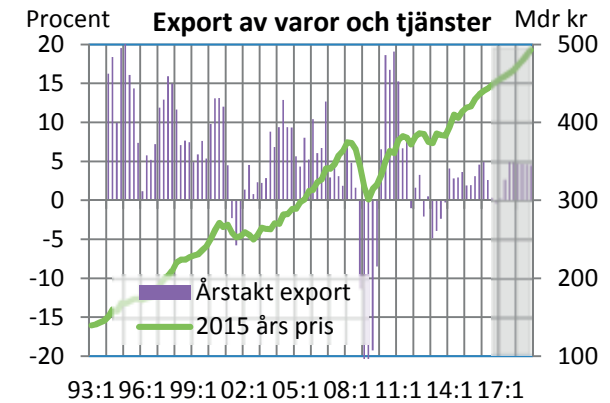
Källa: KI barometern

Diagram B3

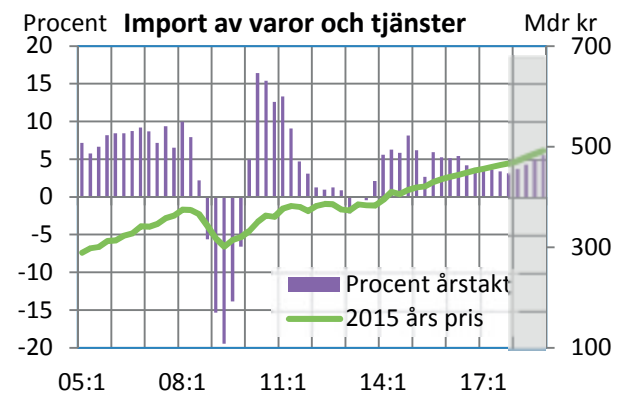
Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B4

Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B5

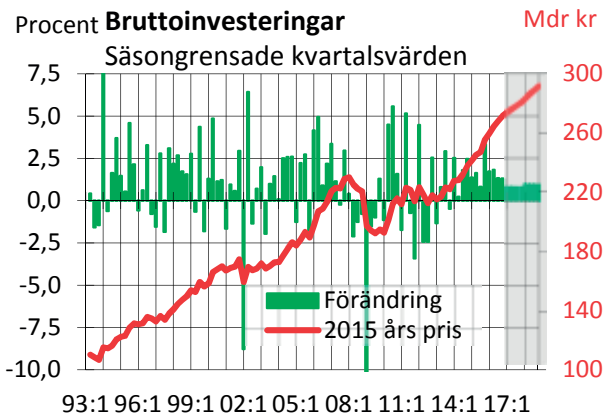
Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B6

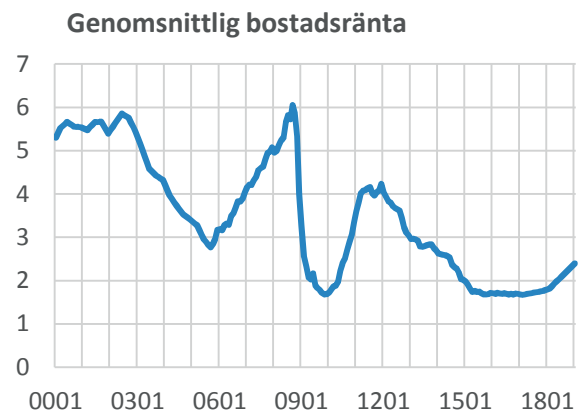
Källa: Riksbanken samt egna beräkningar

Diagram B7

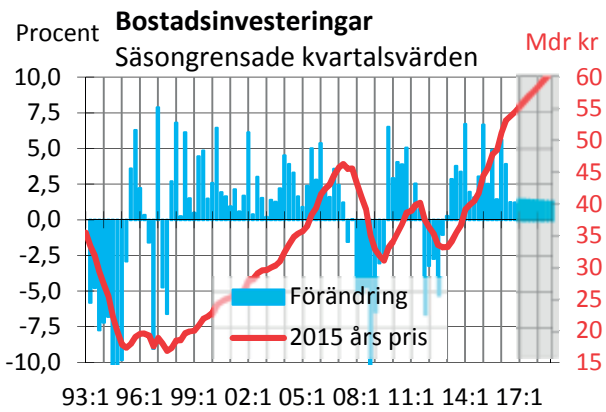
Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B11

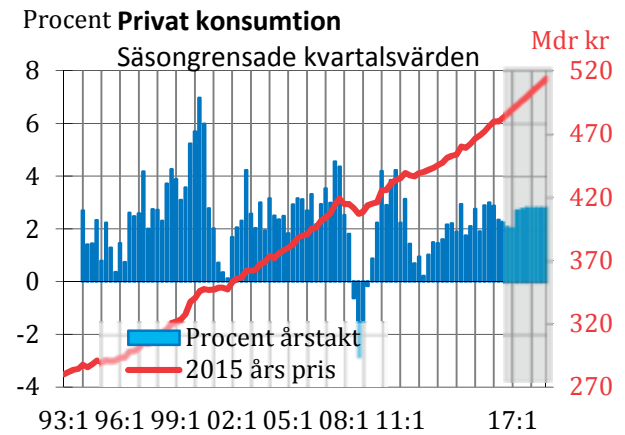
Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B8

Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B11

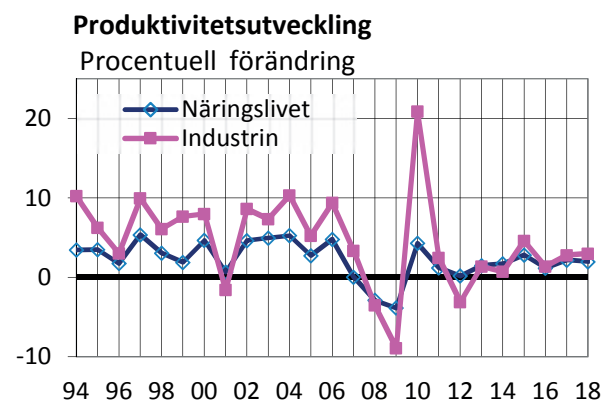
Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B9

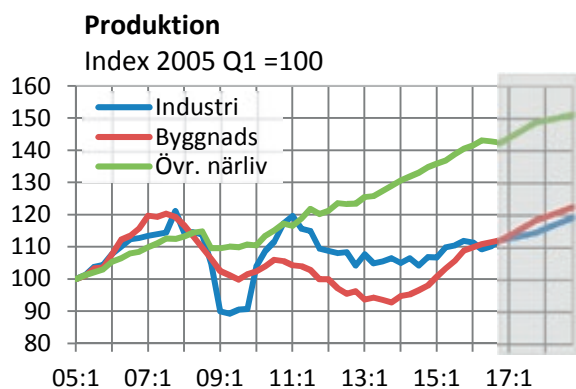
Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B12

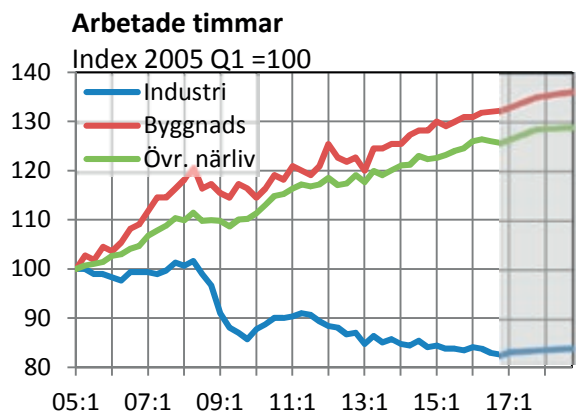
Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B13

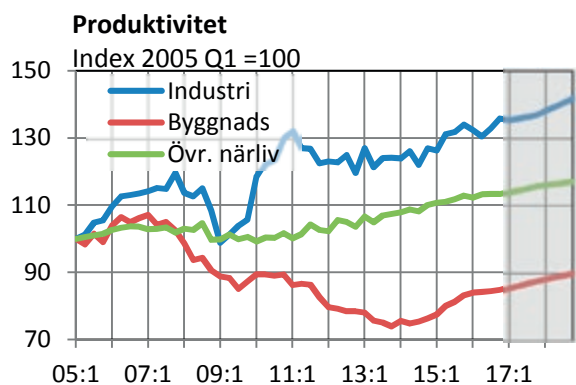
Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B14

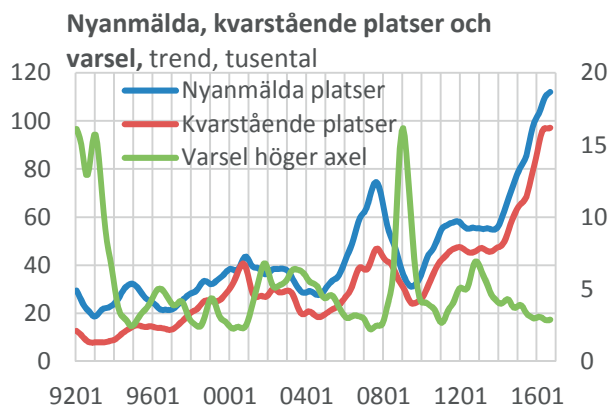
Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B15

Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B16

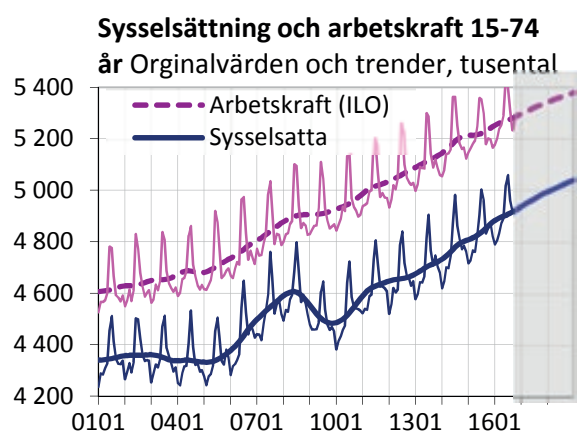
Källa: SCB och Arbetsförmedlingen samt egna beräkningar

Diagram B17

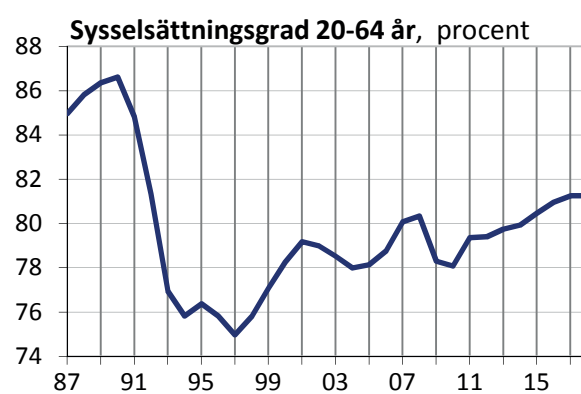
Källa: KI barometern

Diagram B18

Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram B19

Källa: SCB samt egna beräkningar

Tabell B1

Försörjningsbalans				
Procentuell förändring	2015	2016	2017	2018
	Privat konsumtion	2,7	2,4	2,3
Offentlig konsumtion	2,5	3,6	1,9	1,6
Investeringar	7,2	7,9	3,9	3,5
Lagerinvesteringar <1>	0,3	0,2	-0,3	-0,1
Export	5,6	2,5	3,4	4,5
Export av varor	3,3	2,2	2,8	4,5
Export av tjänster	10,9	3,1	4,7	4,6
Import	5,5	5,0	3,3	4,5
Import av varor	5,6	5,8	2,8	4,3
Import av tjänster	5,3	3,3	4,3	4,9
BNP	4,1	3,2	2,4	2,4
BNP, kalenderkorrigerad	3,9	2,9	2,6	2,5

<1>Förändring i procent av föregående års BNP

Källa: SCB samt egna beräkningar

Källa: SCB samt egna beräkningar

Tabell B2

Investeringar				
Procentuell förändring	2015	2016	2017	2018
	Näringsliv	6,6	6,9	2,9
Industri	8,4	7,6	2,4	1,9
Övrigt näringsliv	5,6	5,5	3,2	3,2
Offentlig sektor	0,7	7,1	5,4	3,7
Bostäder	16,1	14,5	5,9	5,5
Totalt	7,2	7,9	3,9	3,5

Källa: SCB samt egna beräkningar

Tabell B3

Disponibel inkomst och privat konsumtion				
Procentuell förändring	2015	2016	2017	2018
	Timlöner <1>	3,2	2,6	2,9
Arbetade timmar <2>	1,0	1,8	1,3	1,2
Lönesumma	4,3	4,9	4,2	4,4
Övriga faktorinkomster	9,1	2,9	2,5	2,6
Transfereringar	3,8	3,7	3,9	3,9
Skatter	8,5	5,7	5,3	4,3
Disponibel inkomst	3,6	3,8	3,4	3,9
Konsumentpris, IPI	1,0	1,2	1,4	1,7
Real disponibel inkomst	2,6	2,6	1,9	2,2
Privat konsumtion	2,7	2,4	2,3	2,4
Sparkvot<3>	16,4	16,4	16,2	16,1
KPI	0,0	1,0	1,4	2,1
KPIF	0,9	1,4	1,5	1,8

Prisförändringar under resp år

Hushållens tillgångar	10,8	6,0	5,0	5,0
Småhus+Mark	12,8	8,0	5,0	5,0

<1> Enligt NR

<2> Kalenderkorrigerade

<3>Inkluderar sparande i avtals- och premiepensioner

Källa: SCB samt egna beräkningar

Tabell B4

Produktion inom olika sektorer				
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden	2015	2016	2017	2018
	Näringsliv	4,0	2,7	3,0
Industri	4,1	1,2	2,7	3,5
Byggnads	9,2	6,1	4,3	4,3
Övrigt näringsliv	3,7	3,0	3,1	2,6
Offentlig sektor	0,9	2,5	2,1	1,7

Källa: SCB samt egna beräkningar

Tabell B5

Arbetsproduktivit				
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden				
	2015	2016	2017	2018
Näringsliv	3,1	1,6	1,8	1,9
Industri	4,8	1,7	2,6	2,9
Byggnads	6,9	4,6	2,7	2,9
Övrigt näringsliv	2,4	1,4	1,5	1,6
Offentlig sektor	0,0	-0,6	0,4	-0,1
BNP	2,5	1,1	1,5	1,5

Källa: SCB samt egna beräkningar

Tabell B6

Arbetsmarknadsläget				
Procentuell förändring				
	2015	2016	2017	2018
Arbetskraft, ILO, 15-74	0,8	0,9	0,9	0,8
Arbetade timmar <1>	1,0	1,8	1,3	1,2
Arbetad tid per sysselsatt <1>	-0,4	0,4	0,1	0,1
Sysselsatta, 15-74	1,4	1,4	1,2	1,0
Arbetslöshet, ILO, 15-74 <2>	7,4	6,9	6,6	6,4
Programdeltagare <2>	3,7	3,7	3,9	3,8

<1> Kalenderkorrigerat

<2> I procent av arbetskraften

Källa: SCB samt egna beräkningar

Tabell B7

Sysselsättningen enligt NR				
Förändring i tusental				
	2015	2016	2017	2018
Totalt	73	69	60	52
Näringsliv	46	38	40	29
Industri	-3	-3	2	2
Byggnads	8	8	6	4
Övrigt näringsliv	41	33	32	22
Offentlig sektor	27	31	20	23

Källa: SCB samt egna beräkningar

Tema: Matchning – nyckeln till lägre arbetslöshet och bättre kompetensförsörjning

Efterfrågan på arbetskraft kommer att fortsätta stiga på bred front inom både näringslivet och den offentliga sektorn under de kommande åren. Förklaringen är den stärkta konjunkturen men också ett växande antal pensionsavgångar. Det innebär att det kommer att finnas ett stort antal jobböppningar inom en rad olika yrken med varierande utbildningskrav.

Samtidigt finns det fortfarande cirka 290 000 arbetslösa (20-64 år) plus en stor grupp flyktingar som är på väg in i arbetskraften. Trots att det alltså finns gott om arbetsökande så uppger allt fler arbetsgivare att de har svårt att hitta personal att rekrytera. Det råder med andra ord inte arbetskraftsbrist i den meningen att det saknas arbetsökande, men väl en tilltagande kompetensbrist där arbetsgivarna inte hittar rätt kompetens att anställa.

Enligt Arbetsförmedlingen medför den starka efterfrågan på arbetskraft en snabbt sinande tillgång på utbildad arbetskraft inom allt fler yrken.¹⁸ Inom näringslivet stiger bristtalen successivt, vilket inte minst gäller byggbranschen där hälften av arbetsgivarna väntas få svårt att rekrytera rätt kompetens under nästa år. Situationen är särskilt allvarlig inom husbyggnadsverksamheten. Även inom industrin och den privata tjänstesektorn stiger bristtalen, men något långsammare och från en lägre nivå.

Inom den offentliga sektorn är dock rekryteringsläget mer akut där sex av tio arbetsgivare uppger att de har svårt att hitta personal, vilket är den högsta nivå som Arbetsförmedlingen någonsin har uppmätt. Bristen är fortfarande som störst inom

landstingen, där nivån har varit hög under lång tid, men bristen ökar snabbast inom kommunerna där bristtalet stigit från 40 till 70 procent under de två senaste åren. Inom hälso- och sjukvård uppger i stort sett samtliga verksamheter brist på önskade kompetenser, och inom barnomsorg och grundskola ligger bristtalen på cirka 80 procent. För gymnasieskolan är motsvarande andel 65 procent. Detta riskerar att bromsa sysselsättningsökningen under flera år framöver och försvårar möjligheten att upprätthålla den kommunala servicen.

Tabell 4:1. Yrken och yrkesgrupper med stor brist på arbetskraft på 5 och 10 års sikt

Högskoleutbildning

Förskolelärare och fritidspedagoger
Grundskolelärare
Gymnasielärare
Specialpedagoger
Läkare
Sjuksköterskor
Tandläkare
IT-yrken
Ingenjörstrycken

Gymnasieutbildning

Bil- och lastbilmekaniker
Bussförare
Lokförare
CNC-operatörer
Maskinoperatörer
Flertalet byggyrken
Kockar
Undersköterskor
Verkstadsmekaniker

Källa: Arbetsförmedlingen (2016), Var finns jobben? Bedömning för 2016 och en långsiktig utblick.¹⁹

¹⁸ Arbetsförmedlingen (2016), *Arbetsmarknadsutsikterna våren 2016. Prognos för arbetsmarknaden 2016-2017*.

¹⁹ Tabellen visar bristen på 5-10 års sikt, men arbetsgivarna uppger att det redan idag råder brist inom dessa yrken.

Rekryteringssvårigheterna kan medföra att arbetsgivarna tvingas vidta kortsiktiga åtgärder för att säkerställa bemanningen, bland annat genom att utöka arbetstiderna för befintlig personal, hyra in personal från bemanningsföretag eller att avstå från att rekrytera och tacka nej till nya kunder. Ett annat alternativ kan vara att försöka rekrytera personal från utlandet.

En viktig förklaring till att tillgången på utbildad arbetskraft minskar är att tillflödet av nyutexaminerade från utbildningsväsendet, oavsett konjunktur, är för litet för att tillgodose behoven på arbetsmarknaden. Det gäller inte minst från gymnasieskolans yrkesprogram där antalet elever nu är ungefär 20 000 personer färre än under mitten av 2000-talet, en minskning med cirka 40 procent, som dels beror på mindre årskullar, dels på ett minskande intresse för yrkesutbildningarna. Dessutom är det nästan 30 procent av eleverna på yrkesprogrammen som inte lyckas ta gymnasieexamen inom fyra år efter skolstarten.

Detta är oroande eftersom det finns en stor efterfrågan på arbetskraft inom kvalificerade LO-yrken och i många fall är det svårt att hitta personal med gymnasial yrkesutbildning. Enligt SCBs långsiktiga prognoser kommer efterfrågan på arbetskraft med gymnasial yrkesutbildning att öka fram till år 2035, då deras prognoshorisont slutar, medan tillgången däremot minskar.²⁰ Sammantaget innebär detta att gymnasieskolans bidrag till kompetensförsörjningen kommer att vara svagt även på längre sikt. Det understryker behovet av mer resurser till grund- och gymnasieskolan för att öka elevstödet och höja kunskapsnivån bland eleverna.

En god matchning på arbetsmarknaden måste ges hög prioritet för att sysselsättningen ska kunna växa utan allvarliga störningar. Ansvaret för detta delas av det reguljära utbildningssystemet och Arbetsförmedlingen,

men även av arbetsgivarna som har ansvar för de anställdas kompetensutveckling. Utbildningsväsendet har huvudansvaret för att säkerställa tillskottet av välutbildad arbetskraft på arbetsmarknaden. Det finns idag stora behov av fler utbildningsplatser, inte minst inom den yrkesinriktade vuxenutbildningen, i kombination med väl fungerade validering av tidigare utbildning och erfarenheter som möjliggör kortare omställnings- och vidareutbildningar. För att utbildningsinsatserna ska få önskad effekt är kvalitet och relevans av största vikt. Det är därför centralt att branschernas parter ges inflytande över yrkesutbildningarnas innehåll och genomförande.

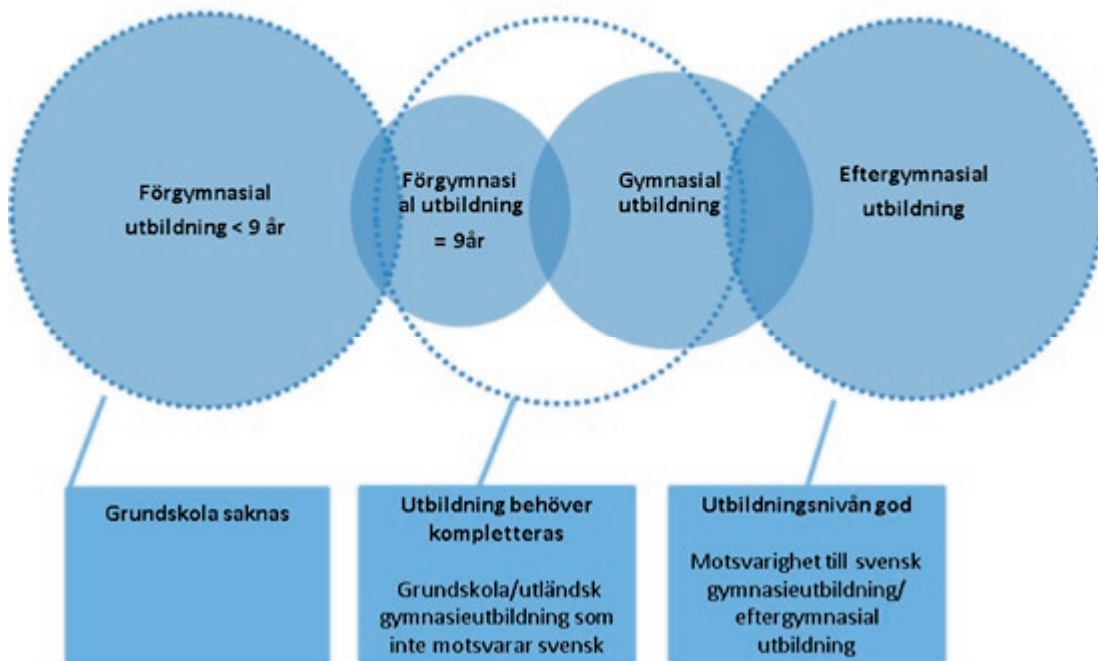
Avsaknaden av arbetslivserfarenhet kan kompenseras med god utbildning, medan bristen på utbildning är ett allvarligt hinder för etablering. Arbetsförmedlingen bedömer att andelen inskrivna arbetslösa som endast har en förgymnasial utbildning kommer att öka till omkring 35 procent, motsvarande cirka 135 000 personer, under nästa år. Eftersom avslutad gymnasieutbildning i praktiken är en förutsättning för att få ett arbete innebär detta att Arbetsförmedlingens möjligheter att matcha denna växande grupp arbetslösa genom traditionell arbetsmarknadspolitik med kortare utbildningsinsatser är begränsade. Istället behöver denna grupp arbetssökande i första hand tillgång till den reguljära vuxenutbildningen.

Däremot är det uppenbart att Arbetsförmedlingen behöver fokusera mer på fler aktiva och kompetenshöjande insatser för arbetslösa, framför allt för dem som har tidigare arbetslivserfarenheter, och samtidigt snabba upp processen kring arbetsmarknadsutbildningarna. Luckorna att fylla är många och utbildningsinsatser som riktas mot bristyrken är därför viktiga och effektiva.

²⁰ SCB (2014), *Trender och prognoser 2014 med sikte på år 2035*.

Sverige står inför en särskilt stor och viktig utmaning i att etablera, och på kort och lång sikt matcha, en växande grupp nyanlända flyktingar på arbetsmarknaden. LO har tidigare visat att det rör sig om tre relativt jämnstora grupper som kommer att söka sig ut på arbetsmarknaden de kommande åren²¹:

exempelvis genom kombinationer av arbete och utbildning.

Källa: LOs rapport ”Kunskapsklyftor raserar svenska modellen” Grape och Hållö

- De som saknar nioårig grundskola och saknar realistiska möjligheter till etablering på svensk arbetsmarknad. Denna grupp, där majoriteten är unga, behöver i första hand få tillgång till en sammanhållen grundskoleutbildning.
- De som har grundskola eller en utländsk gymnasieutbildning men behöver kompletterande utbildningar. Denna grupp behöver breda vägar till utbildning. Arbetsmarknadens parter har en viktig roll i att erbjuda fler vägar till arbete än idag,

- De som har en god utbildningsnivå och goda möjligheter till etablering. Denna grupp har framför allt behov av validering och en matchningsinriktad arbetsmarknadspolitik.

För att arbetsmarknadens parter ska kunna göra mer för etableringen av nyanlända flyktingar krävs också ett politiskt agerande för att bryta den negativa kunskapsutvecklingen i arbetskraften och lyfta den svenska skolans resultat.

Trots den ökade efterfrågan på arbetskraft förblir konkurrensen om jobben hård för dem som saknar gymnasieutbildning. Arbetsgivarna har under lång tid höjt sina utbildnings- och

²¹ Grape, Linda & Torbjörn Hållö (2016), *Kunskapsklyftorna raserar den svenska modellen. En strategi för stat och parter*, Landsorganisationen i Sverige. Analysen bygger på antalet nyanlända under

2015, hur stor andel som vanligen beviljas uppehållstillstånd samt utbildningsbakgrunden bland de asylsökande som fanns i Arbetsförmedlingens etableringsuppdrag 2014-2015.

kompetenskrav och anställt personer med längre utbildning än vad jobbet kräver för att utföras. Det gäller inte minst jobb som inte ställer några eller låga formella krav på utbildning, vilket leder till att personer med kortare utbildning trängs undan från jobb de skulle kunna utföra. En bidragande orsak till den höga arbetslösheten bland personer som saknar gymnasieutbildning, oavsett om de är inrikes eller utrikes födda, är därför att utbildningskraven att *få* ett jobb är höga även i jobb som inte ställer några formella utbildningskrav för att utföras. Slutsatsen är att det är högst osäkert om en politik med syfte att skapa fler lågkvalificerade ("enkla") jobb i första hand skulle gynna arbetssökande som saknar gymnasieutbildning, inklusive nyanlända flyktingar. Snarare riskerar felmatchningen och undanträngningen att förvärras ytterligare.

Den långsiktigt mest effektiva strategin för att minska sysselsättningsgapet mellan grupper, och samtidigt förbättra tillgången till utbildad arbetskraft och säkerställa arbetsgivarnas kompetensbehov, är därför att genomföra insatser som höjer nivån på kunskaper och färdigheter hos grupper som annars inte kan möta kraven på arbetsmarknaden.

Utmaningar för välfärden

Jämfört med för ett år sedan går det att hävda att utmaningarna för välfärden å ena sidan har förändrats kraftigt, och å andra sidan utvecklats i samma riktning.

Förändrats i bemärkelsen att prognoserna för flyktingmottagande har skrivits ner kraftigt efter regeringens åtgärder.

Migrationsverket räknar nu med omkring 29 000 asylsökande i år jämfört med 33 500 i föregående prognos och 100 000 i februariprognosen. För 2017 sänker Migrationsverket planeringsantagandet till 36 700 asylsökande, att jämföra med 51 200 i föregående prognos.

Det innebär att de direkta påfrestningarna på välfärdssystemen inte blir lika kraftiga som befarat.

Utvecklas i samma riktning i bemärkelsen i att utmaningarna för de senaste årens flyktingutmaningar trots allt kvarstår samtidigt som andra utmaningar, t. ex. den växande befolkningen, kvalitetsproblem inom skolan och äldreomsorgen och rekryteringsbehovet inom offentlig sektor, ställer fortsatta stora krav på offentlig verksamhet.

Enligt SCB²² kommer befolkningen att öka med omkring 630 000 personer mellan 2015 och 2020 (från nästan 9,8 till drygt 10,4 miljoner invånare, se tabell 4:2 nedan), en uppgång med över 6 procent. Den kraftigaste uppgången förväntas ske i åldersgrupperna 7-19 år och 70-89 år. Det ställer stora krav på utbildningssystemet och äldreomsorgen, utöver de problem som redan finns inom dessa sektorer idag.

²² Prognos från maj 2016.

²³ Sveriges Kommuner och Landsting (Ekonomirapporten, oktober 2016) anger en ökning från 9 851 000 till 10 497 300 personer. Skillnaden mellan SKLs och vår

Tabell 4:2. Befolkningsutvecklingen enligt Konjunkturinstitutet (uppdatera rubrik när vi vet hur referensen ska se ut)

Åldersgrupper	Befolkning 2015	Befolkning 2020	Skillnad i procent
0-6	822 000	883 000	7
7-19	1 402 000	1 584 000	13
20-64	5 645 000	5 877 000	4
65-69	594 000	541 000	-9
70-89	1 240 000	1 446 000	17
90-99	94 000	97 000	3
99	2 000	2 000	0
Total ²³	9 799 000	10 430 000	6

Källa: SCB

Den växande befolkningen leder till påtagliga utmaningar, särskilt för utbildningssystemet, med tanke på de stora behov svensk skola redan står inför med skolresultat som fallit över lång tid.

Till detta bör man också uppmärksamma det stora rekryteringsbehov som offentlig sektor står inför. Redan idag uppger sex av tio arbetsgivare att de har svårt att hitta personal, och problemen ser ut att kvarstå: Yrken där det förväntas råda stor brist på arbetskraft inom fem till tio år handlar bland annat om pedagoger på förskola, fritids, grund- och gymnasieskolan, undersköterskor, sjuksköterskor och läkare, bussförare och lokförare (se även ”Tema: Matchning”). För att locka till sig personal kan offentlig sektor behöva höja lönerna och förbättra arbetsvillkoren.

Resursbehov i offentlig sektor

Om välfärden inte ska erodera måste utmaningarna hanteras. Reformerna som ökar kvaliteten inom ramen för de resurser som offentlig sektor redan förfogar över är viktiga

redovisning är att de använder siffror befolkningssiffror för den 31 december medan vi använder genomsnittssiffror för respektive år.

men det kommer också att behövas resurstillskott de närmsta åren.

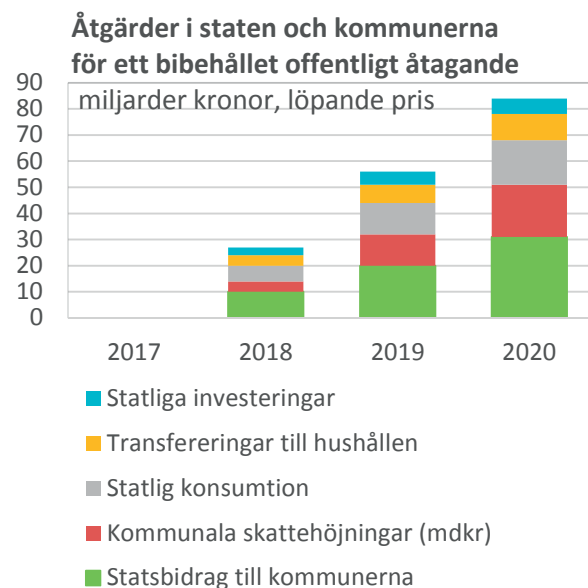
Konjunkturinstitutet gör regelbundet en beräkning av vad ett bibehållet offentligt åtagande kostar. Med bibehållet offentligt åtagande menas att offentlig konsumtion ökar i sådan takt att personaltätheten i välfärdstjänsterna hålls oförändrad, att ersättningsgraden i de sociala transfereringarna behålls, att de statliga investeringarna ökar i takt med potentiell BNP medan kommunala investeringar ökar i takt med den kommunala konsumtionen.

Jämfört med 2017 menar Konjunkturinstitutet (Konjunkturläget, augusti 2016) att kommunsektorn under åren 2018 till 2020 måste öka sina intäkter med drygt 50 miljarder kronor. Konjunkturinstitutet räknar med att kommunerna själva höjer skatterna med ca 20 miljarder. Om inte kommunsektorn ska minska på sin personal eller dra ner på sina investeringar, innebär det alltså att statsbidragen behöver höjas med drygt 30 miljarder.

För statens del innebär kravet på att bibehålla det offentliga åtagandet bland annat att investeringarna ska öka med 6 miljarder, transfereringarna till hushållen med 10 miljarder (i transfereringar ingår bland annat arbetslöshetskassan, föräldrapenningen, barnbidraget och sjuk- och aktivitetsersättningen) och konsumtionen med 17 miljarder.

Sammantaget räknar Konjunkturinstitutet med att de offentliga utgifterna måste öka med över 80 miljarder fram till 2020 (se diagram 4:1), vilket motsvarar ca 1,5 procent av BNP.

Diagram 4:1

Källa: KI

Kommentar till diagrammet: Siffrorna i diagrammet är hämtade från Konjunkturinstitutet (s. 54 i Konjunkturläget augusti 2016). I KI:s tabeller överstiger summan för åren 2018 till 2020 summan för de enskilda åren med 1 miljard på några av posterna. I det här diagrammet har vi valt att lägga den saknade miljarden på den årliga ökningen för 2020.

Sveriges kommuner och landsting gör också beräkningar av behoven inom kommunsektorn. De landar högre än Konjunkturinstitutet. Deras bedömning är att de kommunala skatterna måste höjas med drygt 50 miljarder kronor 2018 till 2020 och statsbidragen höjas med drygt 15 miljarder kronor under samma period. Deras beräkningar utgår från att de demografiska utmaningarna ska klaras av, samtidigt som de också innebär en viss kvalitetshöjning (med 0,5 procentenheter utöver ökningen av de demografiska behoven hos kommunerna och ca 1 procent i landstingen). På så sätt skulle kommunsektorns kostnader utvecklas enligt historisk trend.

Ekonomisk politik

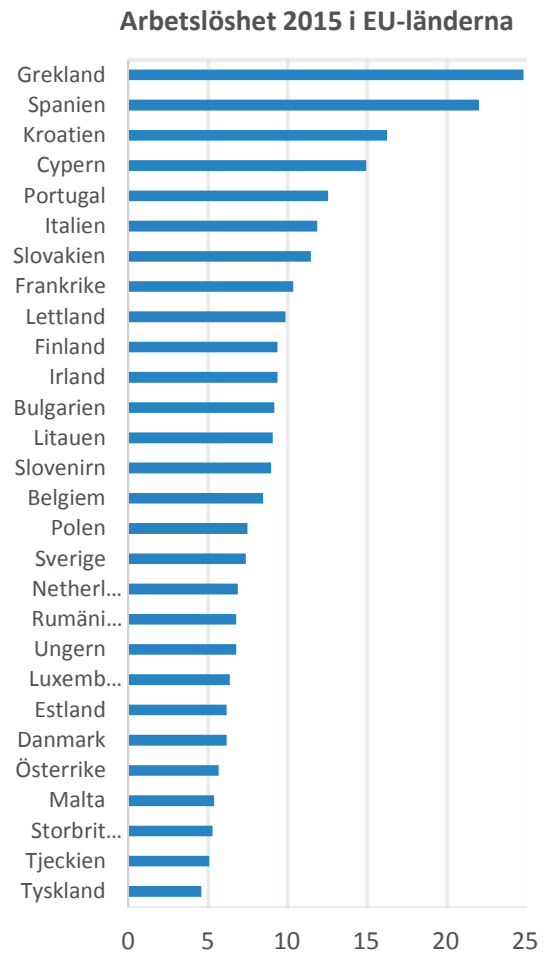
Det fundamentala problemet på svensk arbetsmarknad avtecknar sig allt tydligare. En stor grupp människor, särskilt utlandsfödda, saknar den utbildning och de färdigheter som efterfrågas av arbetsgivarna. Betydande investeringar särskilt i utbildningssystemet är därför nödvändiga om arbetslösheten ska kunna pressas ner väsentligt under 6 procent.

En period av mer expansiv penning- och finanspolitik har varit av godo för svensk ekonomi och arbetsmarknad. Arbetslösheten är på väg ner. Inom vissa sektorer på arbetsmarknaden kommer starka indikationer på reell kompetensbrist. De långsiktiga inflationsförväntningarna är på väg upp mot två procent.

Arbetslösheten i Sverige ligger idag klart under EU-snittet, men så många som 12 EU-länder hade i augusti 2016 lägre arbetslöshet. Avståndet till de länder i EU som har lägst arbetslöshet, och därmed regeringens arbetslöshetsmål, är fortfarande stort.

LO anser att den ekonomiska politiken fortsatt bör inriktas mot full, hög och jämn sysselsättning. Full sysselsättning skulle kunna innebära en arbetslöshet på mellan 2 och 4 procent och en sysselsättningsgrad på minst 85 procent.

Diagram 4:2

Källa: Eurostat

Nyckelordet för den ekonomiska politiken bör vara symmetri. Precis som en lång och djup lågkonjunktur får skadliga effekter på arbetsmarknaden, så kan en längre högkonjunktur återställa skadorna. Både finans- och penningpolitiken bör därför bidra till att hålla ett högt resursutnyttjande under prognosperioden, för att på så vis pressa ner arbetslösheten. Samtidigt som finanspolitiken bidrar till ett generellt högt efterfrågetryck bör den bidra till att skapa långsiktigt goda förutsättningar för tillväxt och sysselsättning, genom investeringar i särskilt utbildning, infrastruktur och bostäder – de områden som idag utgör de verkligt trånga sektorerna i svensk ekonomi.

Förutsättningarna för konjunkturstärkande ekonomisk politik är fortsatt mycket goda. Räntan på långa statsobligationer är negativ, statsskulden är låg, inflationen visar inga tecken på att ta fart och lönebildningen är stabil. Det som framför allt sätter begränsningar för fortsatt hög tillväxt och fallande arbetslöshet är att efterfrågan på arbetskraft skiljer sig kraftigt från de arbetslösas utbud av utbildning och färdigheter.

De stora flyktingströmmarna till Sverige under 2015 kommer att sätta sin prägel på den ekonomiska politiken under flera år. Initialt innebär de många asylsökande ett behov av stora resurser till migrationsverket, för att kunna klara mottagande och boende, men också för att göra asylprövningar. Även kommunerna behövde resurser, för att kunna erbjuda skolgång och vård. I takt med att uppehållstillstånd utfärdas kommer de ekonomiska behoven att skifta. Kommunerna behöver bygga ut välfärdstjänsterna, i vissa kommuner mycket kraftigt. Utbildningssystemen, på alla nivåer – men särskilt vuxenutbildningen, behöver expandera. Upphållstillstånd innebär också att många vuxna går in i Arbetsförmedlingens etableringsuppdrag. Som årsgenomsnitt kommer antalet deltagare i etableringsuppdraget öka från ca 48 000 personer 2015 till ca 79 000 personer 2017. I början på november var antalet ca 65 000.²⁴

Finanspolitiken 2017 och 2018

I Budgetpropositionen för 2017²⁵ föreslås reformer på välfärdsområdet på 24 miljarder 2017 och 28 miljarder kronor 2018. För 2017 är endast en mindre del finansierat men för 2018 är större delen finansierat med skatteökningar och utgiftsminskningar. Den offentligfinansiella situationen i stort gör att det endast blir ett svagt underskott 2017 och 2018 är de offentliga finanserna i balans, enligt finansdepartementets

²⁴ Arbetsförmedlingen, *Prognos för utbetalningar 2016-2020*, 2016-10-26

prognos. Prognoser för det så kallade strukturella saldoto, alltså ett konjunkturjusterat mått på de offentliga finanserna, visar på ett litet underskott i år, ett något större underskott nästa år och balans 2018.²⁶

Underskotten i det finansiella sparandet 2016 och 2017 förklaras framför allt av kostnader kopplade till den stora grupp människor som under förra året sökte asyl i Sverige. De förändringar i migrationspolitiken som har beslutats av riksdagen innebär att betydligt färre personer kommer att söka asyl under de kommande åren. Eftersom kostnaderna då är att betrakta som tillfälliga är det rimligt att regeringen inte finansierar kostnadsökningarna utan låter dem leda till försvagade finanser. Detta innebär att finanspolitiken styrs av *tax-smoothing*, dvs. att skattenivån anpassas för att finansiera långsiktiga utgifter och inte används för att täcka upp för tillfälliga ökningarna.

Även 2018 kommer rimligen att bli ett år med fortsatt expansiv finanspolitik. Det finns ingen anledning i dagsläget att strama åt givet att det behövs resurser i flyktingmottagandet samt att behovet av bostäder och utbildning är mycket stort. Denna syn gäller givet att de offentliga finanserna är starka och att den långsiktiga utvecklingen av skulden är stabil. Även med denna svagt stimulerande politik fortsätter den konsoliderade offentliga bruttoskulden att minska som andel av BNP för att nå cirka 33 procent 2020, enligt Ekonomistyrningsverket.

Finanspolitik på längre sikt

LO-ekonomerna har de senaste åren förespråkat en finanspolitik på medellång sikt som handlar om expansiva utbudsåtgärder för att säkra de offentliga behoven framöver, såsom att finansiera växande behov i välfärden, infrastruktursatsningar, utbildning, bostadsbyggande och på så vis bidra till att fortsätta pressa tillbaka arbetslösheten. Vi hade

²⁵ Finansdepartementet (2016), *Samhällsbygget – ansvar för Sverige. Budgetpropositionen för 2017*, Regeringens proposition 2016/17:1.

²⁶ Ekonomistyrningsverket, *Prognos November 2016*.

hoppats att dessa frågor skulle tas med i beaktande i den översyn av överskottsmålet som nyligen presenterats i form av betänkandet *En översyn av överskottsmålet*.²⁷

Ett nytt saldomål

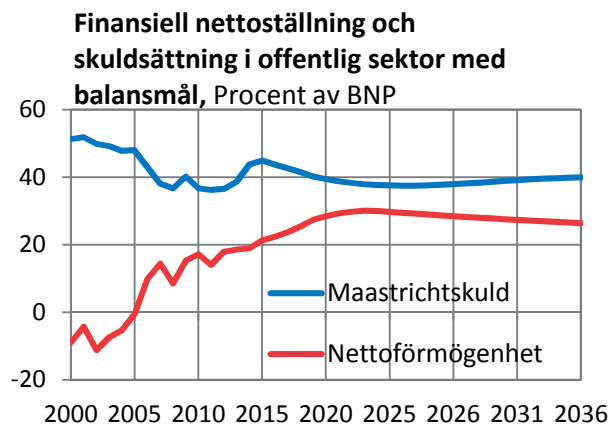
Utredningen har presenterat ett förslag om ett nytt överskottsmål som är något lägre än dagens. Redan före sommaren offentliggjordes att sju av åtta partier i utredningen stod bakom förslaget, som innebär att regeringen bör lägga en budget som ger ett strukturellt överskott i det offentliga saldot enligt det nya saldomålet på en tredjedels procent av BNP år 2019.

Motivet bakom ett överskottsmål i de offentliga finanserna har varit att det ska bidra till långsiktigt hållbara offentliga finanser, ge en jämn fördelning av resurser mellan generationer, säkerställa ekonomisk effektivitet och dessutom innebära tillräckliga stabiliseringspolitiska marginaler vid en lågkonjunktur. Samtliga av dessa kriterier kommer att vara uppfyllda, oavsett om saldomålet sätts till -0,5, 0 eller 0,33. Utredningen diskuterar vad finanspolitisk hållbarhet är och sätter skulduvecklingen under en längre period i fokus. Hållbarhet preciseras ofta som att den offentliga nettoförmögenheten ska stabiliseras som andel av BNP. Stabilitets- och tillväxtpakten anger vidare att Maastrichtskulden inte får överskrida 60 procent av BNP.

Sedan överskottsmålet infördes 2000 har den finansiella nettoförmögenheten i offentlig sektor ökat och statskulden minskat som andel av BNP. Detta har dock främst berott på värdeökningar av statens och ålderspensionssystemets aktieinnehav. Överskottsmålet har till viss del bidragit till denna utveckling eftersom sparandet varit positivt under perioden (0,4 procent av BNP i genomsnitt sedan 2000). Sverige har i dag en

positiv offentlig finansiell nettoförmögenhet på 20 procent av BNP och en bruttoskuld på cirka 40 procent.

Diagram 4:3

Källa: Konjunkturinstitutet, prognosdatabas, oktober 2016

Samtliga mål mellan -0,5 och +1 kommer att innebära en fortsatt minskning av den offentliga skulden. Den finansiella sektorns nettoställning skulle dock försvagas från dagens nivå ner till cirka 15 procent av BNP 2026 med ett saldomål på -0,5 procent.²⁸

Sverige är nu inne i en period där de offentliga utgifterna väntas växa snabbare än BNP på grund av den demografiska utvecklingen. Detta innebär att den s.k. demografiska försörjningskvoten ökar, efter att ha minskat sedan 2014. Att försörjningsbördan ökar trendmässigt under en period efter att ha minskat trendmässigt kan lämpligen mötas med en temporär försvagning av de offentliga finanserna efter den temporära förstärkning som överskottsmålet varit.

Utredningens slutsatser är att alla alternativa saldomål leder till en stabil nettoförmögenhet i relation till BNP. Man menar dessutom att det är svårt att säga att någon av målnivåerna är att föredra utifrån rättvisa mellan generationer. Och givet att målnivån inte i sig implicerar en

historisk nivå skulle nettoställningen vara ungefär densamma som i dag.

²⁷ SOU 2016:67, *En översyn av överskottsmålet*, Betänkande av överskottsmålskommittén.

²⁸ Observera att detta gäller vid ett försiktigt avkastningsantagande. Med antagande om avkastning på

särskild skattenivå går det inte heller att dra några slutsatser kring huruvida någon nivå skulle vara mer samhällsekonomiskt effektiv än någon annan.

Det starkaste skälet till överskott skulle då vara utrymmet att bedriva en aktiv finanspolitik. Detta är också Konjunkturinstitutets (KIs) huvudsakliga argument i den specialstudie som publicerades förra året.²⁹ Men studiens slutsats är att även med ett balansmål blir ställningen så pass stark att möjligheten att bedriva stabiliseringspolitik inte ändras.

Ett nytt mål bör även fortsättningsvis behålla säkerhetsmarginalerna till EUs underskottsgräns (3 procent av BNP). Men risken för att snudda vid denna gräns uppkommer endast vid extrema situationer. Utredningen om överskottsmålet konstaterar att ett lägre satt mål minskar säkerhetsmarginalerna, men säger samtidigt att det inte är sannolikt att lågt satta överskottsmål utgör en begränsning i normala konjunkturförlopp.

Ett BNP-gap på -2 procent förväntas försvaga de offentliga finanserna som mest med cirka 1 procent av BNP via de automatiska stabilisatorerna. Det krävs ett BNP-gap på cirka -5 procent av BNP för att EUs underskottsgräns ska överträdas. I mer extrema lägen är det dock möjligt att ha större underskott utan att bryta mot EU:s regelverk.³⁰ Därför skulle en övergång till ett balans- eller underskottsmål, i en situation med låg statsskuld och positiv nettoförmögenhet, inte nämnvärt ha kringskurit möjligheterna att bedriva en kraftfull stabiliseringspolitik.

Målet om 1/3 procents överskott kompletteras med ett skuldankare som i sin tur innebär att den offentliga skulden långsiktigt ska ligga runt 35

procent av BNP. Motivet till detta är att förtydliga att det finanspolitiska ramverket huvudsakligen handlar om att skapa en långsiktigt hållbar utveckling av den offentliga skulden, vilket är rimligt. Det är dock viktigt att poängtera att skuldutvecklingen även styrs av andra saker än det finanspolitiska ramverkets utformning, bland annat ränte- och växelkursförändringar, ökad valutareserv och försäljning av offentliga tillgångar.

Behoven i välfärden

Utgifterna för migration och integration minskar de närmaste åren samtidigt som utgifterna för vård, skola och omsorg ökar av demografiska skäl (se avsnittet ”Utmaningar för välfärden”). Sannolikt finns dessutom redan i dag stora behov av kvalitetshöjningar i exempelvis äldreomsorgen. Konjunkturinstitutet gör en beräkning av vad bibehållen personaltäthet i välfärdstjänsterna skulle kosta givet befolkningsutvecklingen. Resultatet är att det skulle krävas en nivåhöjning av statsbidragen till kommunerna med 30 miljarder kronor år 2020 jämfört med 2017, givet att kommunalskatterna höjs med 21 mdr.³¹ Detta skulle uppnås om den sittande regeringen ökar de generella statsbidragen med ytterligare 10 miljarder varje år de närmaste åren.

Sveriges kommuner och landsting gör liknande beräkningar³² och kommer fram till att det kommer att krävas skatthöjningar på totalt 50 miljarder i kommuner och landsting mellan 2018-2020, givet att statsbidragen ökar med 17 miljarder kr.³³ Totalt skulle då resurserna till kommuner och landsting behöva öka med 67 miljarder under denna period. Skillnaden mellan KIs och SKLs beräkningar är att SKL även antar en viss kvalitetshöjning, framför allt i form av ökad personaltäthet.

²⁹ Konjunkturinstitutet (2015), Specialstudie 45: *Konsekvenser av att införa ett balansmål för finansiellt sparande i offentlig sektor.*

³⁰ Det bör också påpekas att det förnärvarande av EU-kommissionen har skett en omtolkning av stabilitets- och tillväxtpaktens regelverk i en inriktning som ger ökad flexibilitet med exempelvis möjligheter för större

finansiella underskott om strukturella reformer samtidigt genomförs.

³¹ Konjunkturinstitutet (2016), *Konjunkturläget Augusti 2016.*

³² SKL (2016), *Ekonomirapporten, oktober 2016 – om kommunernas och landstingens ekonomi*, SKL.

³³ Fördelat på 11,7 mdr till kommunerna och 4,1 mdr till landstingen.

Försäkringar och transfereringar

Det är inte enbart kommunerna som kommer att behöva mer resurser om de offentliga åtagandena ska hållas på samma nivå som i dag. LO kräver sedan tidigare att inkomstförsäkringarna bör vara riktiga försäkringar. Detta innebär en höjning av A-kassan och en indexering av taken i samtliga försäkringar. Det är också viktigt att transfereringar, så som bostadsbidrag och barnbidrag, realförsäkras. Enligt Konjunkturinstitutets beräkningar är kostnaden för att transfereringarna till hushållen följer löneutvecklingen mellan 2017 och 2020 ca 10 miljarder kr.

Sammanfattningsvis

Totalt sett skulle hela det offentliga åtagandet kvalitetssäkras till en kostnad av ytterligare drygt 80 miljarder kronor (2018-2020), enligt KI.³⁴

En av de verkligt viktiga frågorna för den ekonomiska politiken är alltså vilken roll staten ska ha i finansieringen av kommunala välfärdstjänster under kommande år. LO-ekonomerna menar att staten ska ta ansvar för kommunernas långsiktiga finansieringsbehov och därmed att statsbidragen bör höjas ytterligare jämfört med det förslag som ligger. På sikt bör statsbidragen till kommunerna följa kostnaderna till följd av befolkningsutvecklingen. Vidare menar vi att det är viktigt att trygghetsförsäkringar och särskilt vissa transfereringar höjs och indexeras så att de följer löneutvecklingen.

Ett mindre stramt mål för det finansiella sparandet än 1/3 procent av BNP procent skulle ha underlättat den framtida finansieringen av de kommande behoven i välfärdssektorn. Trots att

³⁴ Ett bibehållet offentligt åtagande innebär, enligt KI, att personaltäteten i de offentligt finansierade tjänsterna är oförändrad, att ersättningsgraden i transfereringssystemen hålls konstant, att statliga investeringar växer i takt med potentiell BNP och kommunala investeringar växer i takt med kommunal konsumtion.

flyktingsituationen har skapat ett exceptionellt läge har exempelvis moderaterna hävdad att regeringen bedriver en för expansiv finanspolitik eftersom man har avvikit från överskottsmålet.³⁵ Ansvarsfull politik är också att ta ansvar för den situation Sverige befinner sig i här och nu. Faktorer som befolkningens utbildningsnivå och hälsa, samt investeringar i realkapital och bostäder är sådant som avgör ett lands framtida välbefinnande och tillväxtförutsättningar. Finansiella mål bör inte bidra till att urholka värdet på den offentliga sektorns realkapital, utan snarare öka det – med syftet att gynna både dagens och framtida generationer. Vid nästa tillfälle för bestämmande av målnivå för de offentliga finanserna måste dessa saker i högre grad tas i beaktande.

Kompetenslyft vägen till lägre arbetslöshet

Nivån på humankapitalet och dess fördelning i befolkningen har stort inflytande över hur tillväxt, sysselsättning, arbetslöshet och inkomstskillnader utvecklas över tid. Tre tendenser är särskilt viktiga att uppmärksamma:

- Fallande kunskapsresultat i den grundläggande utbildningen
- Färre ungdomar väljer yrkesinriktade gymnasieprogram
- Kort utbildning och svaga färdigheter hos många utlandsfödda

Vi har under senare år uppmärksammat dessa tendenser, vad de beror på och hur de kan motverkas, i ett flertal rapporter och artiklar.³⁶ Vi har också behandlat dessa frågor relativt utförligt i Ekonomiska utsikter vid ett flertal tillfällen.

- Grundskolan måste reformeras så att den levererar högre kvalitet och större likvärdighet.

³⁵ Se t.ex. Moderaternas budgetmotion 2017, *Plan för Sverige*.

³⁶ Se ex. Linda Grape och Torbjörn Hällö (2016), "Kunskapsklyftor raserar den svenska modellen – En Strategi för stat och parter", LO.

- De yrkesinriktade gymnasieprogrammen måste göras mer attraktiva och de måste svara bättre mot vad branscher och arbetsgivare faktiskt efterfrågar.
- Den yrkesinriktade vuxenutbildningen och arbetsmarknadsutbildningen är av mycket stor betydelse för att komma tillrätta med de växande matchningsproblemen.³⁷
- Stor flyktinginvandring från länder med svaga utbildningssystem kräver stora investeringar i särskilt vuxenutbildningen.

Dessa insikter har gradvis fått effekt på samhällsdebatt och den ekonomiska politiken. Budgetpropositionen för nästa år innehåller relativt omfattande satsningar på regeringens så kallade Kunskapslyft, som framför allt innebär en utbyggnad av vuxenutbildningen.³⁸ Kunskapslyftet finansieras till stor del genom minskade anslag till arbetsmarknadspolitiken. Det är vettigt att ha ett samlat perspektiv på utbildnings- och arbetsmarknadspolitiken och kraftsamla mot de kompetenshöjande åtgärder som har bäst förutsättningar att leda till varaktig etablering och uthålligt låg arbetslöshet.

Tabell 4:3 Nyanländas etablering

Utbildningsnivå	Åtgärd	Ansvar
Grundskola saknas	Grundläggande utbildning	Staten och kommuner
Utbildning behöver kompletteras	Utvecklade vägar till arbetsmarknaden.	Stat och arbetsmarknadens parter
God utbildningsnivå	Matchningsinriktad arbetsmarknadspolitik	Staten/Arbetsförmedlingen

Nyanländas etablering på arbetsmarknaden

De senaste årens höga flyktingmottagande kräver en noggrann analys av vilka åtgärder som är mest effektiva för att åstadkomma framgångsrik och varaktig etablering. Som framgår av ”Tema: Matchning – nyckeln till lägre arbetslöshet och bättre kompetensförsörjning” går det att dela in nyanlända som kommer att söka etablering på

arbetsmarknaden de närmaste åren i tre relativt jämnstora grupper, med vitt skilda behov.

Det är viktigt att framhålla att en etableringspolitik endast kan bli framgångsrik om den utgår från en realistisk bild av svensk ekonomi och arbetsmarknad. Etableringspolitiken bör vara baserad på det vi vet om de framtida behoven på svensk arbetsmarknad. Den kan därför inte bortse från att ett antal yrkeskategorier, på grund av exempelvis automatisering, kommer att minska eller försvinna helt. Några förhållanden är då särskilt viktiga att känna till:

- Arbetsgivare är ovilliga att anställa personer utan gymnasieutbildning om de inte har tidigare arbetslivserfarenheter.
- Flera sektorer på svensk arbetsmarknad har stor eller mycket stor brist på utbildad arbetskraft.

Den överlägset största utmaningen ligger hos den grupp som inte har motsvarande en svensk grundskoleutbildning. Ansvar måste framför allt ligga på utbildningspolitiken. Det är därför tveklöst så att ”Kunskapslyftet” och utbyggnaden av vuxenutbildningen svarar mot faktiska behov.

Ett antal ytterligare steg behöver dock tas för att åstadkomma en fungerande etableringspolitik. Regeringen måste på ett helt annat sätt än idag koordinera arbets- och utbildningspolitiken. Det innebär bland annat att deltagarna i etableringsuppdraget tidigare och i väsentligt högre grad än idag måste få tillgång till grundläggande utbildning inom komvux eller folkhögskola. Tiden i etableringsuppdraget

³⁷ Thomas Hagnefur (2016), ”Framtidens yrkesvux – för vem och hur?”, Rapport, LO.

³⁸ Love Lanninger Wennemo, ej publicerat PM, LO.

måste användas på bästa sätt. För att kunna hantera ökade behov kommer Kunskapslyftet att behöva byggas ut under hela prognosperioden.

Utmaningarna handlar inte endast om politisk styrningsförmåga, eller resurser, utan också om att nyanlända i många fall inte har tillräckliga incitament att satsa på en längre, mer grundläggande utbildningsväg, av framför allt två skäl. Migrationsöverenskommelsen innebär att det finns starka skäl att som nyanländ skaffa sig ett osubventionerat arbete, i syfte att få permanent uppehållstillstånd. Inte heller de ekonomiska villkoren har varit tillräckligt gynnsamma. I och med införandet av studiestartstödet vid årsskiftet sker en förbättring, men både tidslängd och bidragsnivåer måste antagligen förbättras ytterligare för att de ekonomiska villkoren ska vara tillräckligt lockande.³⁹

I skenet av dessa förhållanden framstår den så kallade "lägstlönedebatten" som till stora delar verklighetsfrämmande. För personer som har möjlighet att tillgodogöra sig den utbildning och de färdigheter som är nödvändiga finns inget behov av att uppfinna eller subventionera fram "enkla jobb" som idag inte finns på svensk arbetsmarknad.

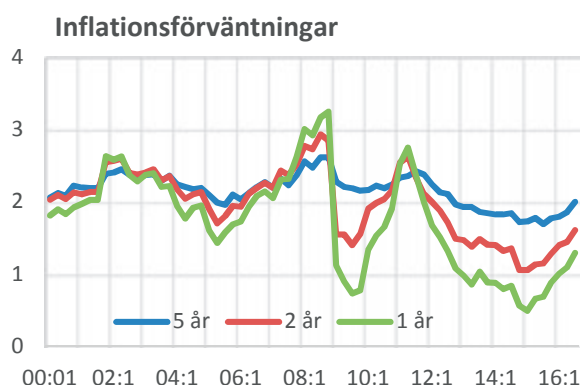
Penningpolitik

Penningpolitiken har sedan 2014 bidragit till en positiv utveckling för svensk ekonomi, både när det gäller tillväxt och arbetslöshet. Omsvängningen som skedde i penningpolitiken 2014 var helt nödvändig för att stärka inflationsmålets roll som en fast punkt för pris- och lönebildningen. Penningpolitiken har på senare tid varit ovanlig såtillvida att den har omfattat negativ reporänta och stora köp av statsobligationer. En viktig erfarenhet är att negativ reporänta faktiskt fungerar, eftersom den har haft ungefär samma genomslag på korta

marknadsräntor som brukar vara fallet vid positiva reporäntor.⁴⁰

I Sverige, liksom i andra länder, har den oortodoxa penningpolitiken kritiserats häftigt av särskilt finansmarknadsaktörer. Centralbankerna påstås sprida osäkerhet och bygga upp tillgångsbubblor genom att hålla styrräntorna "onaturligt" låga. LO-ekonomerna anser att denna kritik i huvudsak är missriktad och bygger på missförstånd om hur penningpolitiken fungerar. De långa realräntorna har fallit med omkring 4,5 procentenheter de senaste trettio åren. Detta beror på fallande global tillväxt och förändrade preferenser för sparande och investeringar.⁴¹ Centralbankerna har varit tvingade att anpassa sig till denna kraftiga sänkning av den "neutrala" räntan. Om Riksbanken hade försökt att motverka denna utveckling, och inte sänkt styrräntan på det som man har gjort, hade svensk ekonomi tveklöst varit i sämre skick än idag. Vår uppfattning är att det åligger finanspolitiken, inte penningpolitiken, att genomföra lämpliga åtgärder för att hantera alltför höga tillgångspriser, särskilt på bostäder. Vi skulle välkomna en översyn av de skatter som bidrar till att driva på bostadspriser, det handlar t.ex. om avdragsregler för ränteutgifter och fastighetsskatt.

Diagram 4:4

Källa: Macrobond/Prospera

³⁹ Studiestartsstödet ska kunna sökas av individer i åldern 25-56 år som är arbetslösa och varit inskrivna som arbetssökande hos arbetsförmedlingen under minst sex månader. Ersättningen uppgår till 2 104 kronor per studieveckor (med möjlighet till ytterligare tilläggsbidrag

för de med barn). Studiestartsstödet kommer att betalas ut i högst 50 veckor

⁴⁰ Penningpolitisk rapport Oktober 2016.

⁴¹ Lukasz Rachel och Thomas D. Smith (2015), "Secular drivers of the real global interest rate", Bank of England.

Vi ser också tecken på att de långsiktiga (5 år) inflationsförväntningarna är på väg tillbaka mot två procent. Inflationssiffrorna (KPIF) de senaste månaderna har varit lägre än Riksbankens prognos, vilket ger vissa skäl till oro. Riksbankens direktion bedömde vid sitt oktobermöte att reporäntan behöver hållas på nivån -0,5 procent ett halvår längre jämfört med den bedömning som gjordes i september, vilket innebär att reporäntan börjar höjas tidigt 2018. Det är inte uteslutet att Riksbanken kan behöva göra penningpolitiken mer expansiv för att styra inflation och inflationsförväntningar snabbare mot inflationsmålet. De verktyg som framför allt står till buds är ytterligare reporäntesänkningar samt utökade köp av värdepapper. Med tanke på den senaste tidens kronförsvagning framstår sannolikheten för valutainterventioner som mycket låg.

Stabiliseringspolitik vid nästa lågkonjunktur

Finans- och penningpolitiken kan i dagsläget bedömas som välavvägda. Det gör att det ändå finns hyggliga möjligheter till en fortsatt positiv utveckling på svensk arbetsmarknad under kommande år. Frågan är dock vilket stabiliseringspolitiskt manöverutrymme som finns om under de närmaste åren drabbas av en ny lågkonjunktur.

Det finns starka skäl att tro att vi står inför en länge period med låga globala räntor. Som inflationsmålet är utformat idag kommer Riksbanken ha svårt att göra väldigt mycket mer för att stabilisera ekonomin.

Internationellt pågår sedan finanskrisen en livlig akademisk debatt om för- och nackdelar med ett inflationsmål som är högre än de 2 procent som har blivit standard i de rika länderna. Argumenten *för* ett högre inflationsmål är att det skulle höja den långsiktiga nivån på den nominella räntan, vilket skulle medge större räntesänkningar. Ett högre inflationsmål är också fördelaktigt för länder som har konkurrenskraftproblem eller behöver göra relativlöneförändringar.

Argumenten *mot* ett högre inflationsmål är också starka. Sverige har gjort stora ”investeringar” i dagens inflationsmål och det kan ta tid att få aktörerna i ekonomin att lita på det nya inflationsmålet, särskilt mot bakgrund av att Riksbanken har haft svårt att nå det nuvarande. Det finns också skäl att tro att ett högre inflationsmål skulle innebära större volatilitet i inflationen, vilket försvårar ekonomiska beslut. För att ett högre inflationsmål ska diskuteras på allvar i Sverige krävs också troligen att någon av centralbankerna i de stora ekonomierna går först.

LO-ekonomerna anser att frågan om inflationsmålets nivå och utformning bör vara en fråga för den kommande utredningen av Riksbankslagen och det penningpolitiska ramverket.

Som vi har redovisat tidigare i detta kapitel har Sverige stora nettotillgångar och en i internationell jämförelse låg bruttoskuld. Det bör garantera tillgång till lånemarknaderna på goda villkor. Begränsningarna när det gäller att föra en aktiv finanspolitik är snarare av intellektuell och politisk art. Trots uppenbart positiva erfarenheter från finanskrisen är många ledande ekonomer och politiker i Sverige ovilliga att tydligt stå för vikten av en aktiv finanspolitik i samband med djupa lågkonjunkturer. Det är kanske den största svagheten i det intellektuella ramverket kring den svenska finanspolitiken.

Det amerikanska presidentvalet

Valet i USA den 8 november innebär att republikanerna kontrollerar båda kamrarna och presidentposten. Det innebär, åtminstone teoretiskt, stora möjligheter för den tillträdande presidenten Donald Trump att genomföra sitt program.

Oklarheterna kring vilken politik Trump kommer att försöka driva är ovanligt stora. Det är dels en effekt av en medveten strategi att utfärda grandiosa men vaga vallöften, men också en effekt av att Trump saknar tidigare erfarenhet av politiska förtroendeuppdrag och offentlig administration. På några områden är konturerna så pass klara att det går att göra åtminstone kvalificerade gissningar om hur politiken kan utvecklas:

Migration. Trump har lovat att deportera stora grupper illegala invandrare. Det totala antalet illegala invandrare har uppskattats till ca 11 miljoner. Trump har efter valutgången reviderat detta till att endast personer som har begått brott i USA ska deporteras. Dessa påstås vara 2-3 miljoner. Det är oklart i vilken mån detta skulle innebära någon skillnad jämfört med politiken under Obama. Trump har också sagt sig vilja se gränshinder längs hela gränsen mot Mexiko, den så kallade muren.

Utrikeshandel. Ett av de centrala vallöftena har varit att omförhandla, eller skrota, handelsavtal som uppfattas som ogynnsamma för USA. Både Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) (där det inte finns ett färdigt avtal) och Trans-Pacific Partnership (TTP), som ännu inte har ratificerats, kommer med stor sannolikhet att avslutas på USA:s initiativ.

Den huvudsakliga kritiken har dock riktats mot North American Free Trade Agreement (NAFTA), frihandelsavtalet med Mexiko och

Kanada, och Kinas medlemskap i World Trade Organization (WTO). Enligt Trump har dessa förändringar i USA:s handelspolitik lett till försvunna industrijobb och stora underskott i handelsbalansen.⁴²

Trump har lovat att NAFTA ska omförhandlas till fördel för USA – annars kommer avtalet att sägas upp (se även avsnittet ”Världshandeln – trög tillväxt och ökad misstro”). Exakt vad Trump vill uppnå med en omförhandling är inte klart. Men ambitionen, att ”flytta hem” industrijobb till USA, är tydlig. Det ekonomiska utbytet mellan USA och Mexiko är mycket omfattande. Exempelvis har den amerikanska bilindustrin en stor del av sin produktion i Mexiko. Mexiko är USA:s näst största exportmarknad med ett värde på ca 200 miljarder dollar. USA står för 80 procent av Mexikos export och 60 procent av importen.

Avsikterna när det gäller handeln med Kina är inte heller givna, men under valkampanjen har Trump fokuserat på tre påståenden: Kina manipulerar sin valuta, ägnar sig åt otillåtna subsidier och stjälar intellektuell egendom. Det är i det sammanhanget som Trump vid vissa tillfällen talar om straffullar på 45 procent på varor producerade i Kina. Skulle detta ske, vilket får betecknas som osannolikt, skulle det troligen utlösa ett regelrätt handelskrig mellan länderna. Regeringstrogen kinesisk press har antytt att det skulle resultera i stoppade köp av Boeingplan, Apple-telefoner samt amerikanska jordbruksprodukter (se även avsnittet ”Kina, världens nästa största ekonomi – utmaningar och målkonflikter”).

Skatter. Trump har lovat en stor skattereform, som skulle innebära kraftigt minskade skatteintäkter. Progressiviteten skulle minska eftersom den högsta marginalskatten skulle sänkas från 40 till 33 procent. För de med allra

⁴² Se ex. ”Declaring American Economic Independence”, tal, Monessen, Pennsylvania, 2016-06-28.

högst inkomster skulle reformen innebära mycket stora skattesänkningar. Vissa medelinkomsttagare, särskilt ensamhushåll utan möjlighet att få skatteavdrag för barnomsorg, beräknas få en skattehöjning. Andra viktiga inslag är avskaffad arvsskatt och lägre bolagsskattesatser. Kostnaden för skattereformen har beräknats till 6 200 miljarder dollar över en tioårsperiod.⁴³

Sjukvård. Trump drev i sin valkampanj att kongressen ska avskaffa "Obamacare" (Affordable Care Act), som har gett 20 miljoner amerikaner tillgång till en sjukvårdsförsäkring. Efter valet har det dock kommit signaler om att Trump vill att åtminstone mer populära delar ska bestå, så som att ingen ska kunna nekas försäkring på grund av dålig hälsa och att personer ska kunna använda föräldrarnas försäkring upp till 26 års ålder. Det finns alltså mycket stora osäkerheter hur framtiden för Obamacare egentligen ser ut.⁴⁴ XXX

Infrastruktur. Trump har lovat stora satsningar på att rusta upp infrastruktur. Det har talats om investeringar i storleksordningen 1 000 miljarder dollar. Den plan som har presenterats av Trumps ekonomiska rådgivare bygger på att framför allt privata utförare får skattekrediter. Planen har kritiserats för att den riskerar att utesluta investeringar som inte ger kommersiell avkastning, exempelvis upprustade vägar, broar, skolor eller trafikledningssystem. Planen skulle också utesluta kapitalstarka privata aktörer som inte är skattskyldiga, så som vissa pensionsfonder, universitetsstiftelser och sovereign wealth funds.⁴⁵

Utrikes- och säkerhetspolitik. Trump har också antytt att han vill se stora förändringar i USA:s utrikes- och säkerhetspolitik. Huvudbudskapet är att nationella intressen tydligare ska stå i förgrunden. Nationsbyggande

och regimförändringar, dvs den politik som framför allt George W Bush förknippats med, avfärdas. Obamas politik i förhållande till Egypten, Libyen och Syrien lyfts också fram som misslyckad. Däremot ska bekämpandet av terrororganisationen ISIS bli det kanske främsta målet för säkerhetspolitiken.

I Asien vill Trump att Sydkorea och Japan ska betala mer för sitt försvar, möjligen genom att utveckla egna kärnvapenförsvar. Ett liknande budskap har riktats till Nato-länderna, som han menar åker snålskjuts på det amerikanska försvaret. Det kanske mest oroande är att Trump och honom närstående, genom olika diffusa uttalanden, har skapat osäkerhet om vilka förpliktelser som gäller i förhållande till de baltiska länderna som samtliga är med i Nato. Någon form av närmande till Ryssland framstår också som troligt.

Om osäkerheten om USA:s vilja och förmåga att gripa in vid rysk aggression mot Nato-medlemmar/EU-länder består så leder till troligen till ökade försvarsanslag i både Sverige och andra länder.

⁴³ James R. Nunns, Leonard E. Burman, Jeffrey Rohaly och Joseph Rosenberg, "An analysis of Donald Trump's revised tax plan", Tax Policy Center.

⁴⁴ https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2016/11/12/heres-why-trump-is-already-waffling-on-obamacare/?utm_term=.178b5ca3650a

⁴⁵ Larry Summers, "A badly designed US stimulus will only hurt the working class", Financial Times, 161114.

Ekonomiska utsikter

LO-ekonomerna har sedan 1947 publicerat en serie konjunkturrapporter, *Ekonomiska utsikter*. Rapporterna kommer två gånger om året, vår och höst.

I *Ekonomiska utsikter* analyserar och diskuterar LO-ekonomerna den samhällsekonomiska utvecklingen i Sverige och omvärlden.

En viktig uppgift för LO-ekonomerna är att påverka den samhällsekonomiska debatten. I rapportserien presenteras analyser och argument som bygger på arbetarrörelsens grundläggande värderingar, med LO-förbundens medlemmar i fokus. Den ekonomiska debatten i vårt samhälle präglas ofta av andra värderingar. *Ekonomiska utsikter* bidrar därmed till att bredda och nyansera den samhällsekonomiska debatten, ge motbilder, alternativa analyser och nya argument.

Rapporten beställs från LO-distribution:
www.lo.se/distribution

November 2016

ISBN 978-91-566-3184-9

www.lo.se